

સાદર સમર્પણ

જેમની કૃપાના બળે હું આ કાર્ય
કરી શક્યો છું તે પરમ ઝીનાર્થ
પરમોપકારી પરમ ગુરુદેવ
આચાર્ય દવશ્રીમહિજય
હીરમૂરીચરણ
મારું જાના
કરકમલમાં .

પ્રશ્ન

(પ્રથમ આવૃત્તિમાંથી)

માનવના મગજમાં કાળ, પરિસ્થિતિ, સંગોગ આદિના આગરે અનેક ઇચ્છાઓ જન્મે છે અને વિલય પામે છે, જેમ મહાસાગરમાં મોઝાં પશુ એક મહા ઇચ્છા એવી છે કે, જે મદા ગરે છે. કોઈ પશુ સંયોગોમાં, કોઈ પશુ કાળમાં કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તેનું પરિવર્તન પાશુ થતું નથી એ મહાઈચ્છા છે “મદા સંપૂર્ણ શાંતિમય ઉવનતી” જગતને! કોઈ માનવી એવા નથી કે જેનામાં આ ઇચ્છા સદા ન હોય.

સર્વ મનુષ્યોને ઉવન ગમે છે કોઈ પણ મનુષ્યને મનુષ્ય ગમતું નથી તે નિઃપાયે જ મરે છે કેટલોક વાર કોઈ મનુષ્યમાં મન્વાની ઇચ્છા પ્રગટે છે, તે ઇચ્છા કોઈ દુખના કારણે જન્મે છે, નહિ કે મગજ પ્રિય છે માટે. આથી જ એ પાપુ સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યને સદા ઉવન જોઈએ છે પણ શાંતિ હોય તો. શાંતિ પણ અમુક ટાઈમ પુરતી જ જોઈએ છે એમ નથી, જિંતુ સદા માટે જોઈએ છે મદા શાંતિ પણ સર્વ પ્રકારના દુખથી નહિ જોઈએ છે દુખનો એક અંશ પણ ગમતો નથી આવી મનુષ્યોને “સદા સંપૂર્ણ શાંતિમય ઉવનતી” ઇચ્છા છે એનાં કોઈવી પણ ના કહી શકાય તેમ નથી.

મનુષ્યોને મદા સંપૂર્ણ શાંતિમય ઉવનતી ઇચ્છા હોવા છતાં મોટા ભાગના મનુષ્યો દુખની-અશાંતિની આગમાં લાકડું થઈ રહ્યા છે એમ માનવ જગત ઉપર દષ્ટિાન કરતાં જણાઈ

આવે છે. તેઓ પૂર્ણ શાંતિ તો દૂર રહી, અપૂર્ણ શાંતિ પણ પામતા નથી, તેમનું જીવન અશાંતિમય હોય છે.

જીવનમાં અશાંતિ કેમ છે અને કેવી રીતે તેને દૂર કરી શકાય એ પ્રશ્નોનું સમાધાન આ ગ્રંથમાં વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે અહીં આપેલું એ સત્ય સમાધાન દુનિયાના ભૌતિક કાંઈ શાસ્ત્રમાંથી નહિ મળે.

અશાંતિમય જીવનનું પ્રધાન કારણ મોટું અજ્ઞાનતા છે. રેશમનો કીટા કે કંગોળિયો સ્વયં ઉત્પન્ન કરેલી જાળમાં ફસાય છે, તેમ જીવો અજ્ઞાનતાના યોગે જાતે જ ઉત્પન્ન કરેલાં અનેક પ્રકારના દુઃખોની જાળમાં અટવાઈ જાય છે.

અજ્ઞાન જીવો દુઃખના કારણોને સુખના કારણો માને છે. બાલ્ય ભૌતિક પદાર્થોથી સુખ મળે છે અને તેના અભાવે દુઃખ મળે છે એવી તેમની માન્યતા છે. પોતાને સુખી માનનાર અજ્ઞાન માનવને પૂજવામાં આવે કે તમે સુખી કેમ છો, તો ત જ એ કહેશે કે, મારી પામે સ પત્તિ છે, સત્તા છે, સૌ દર્શ છે, સ્વચ્છ રહેલી છો મોટર છે, બગેરો છે, ટેલિફોન વગેરે પણ છે. પોતાને દુઃખી માનનાર કાંઈ વ્યક્તિને દુઃખનું કારણ પૂછવામાં આવે તો તે તેના જવાબમાં મારી પામે ધન નથી, મોટર, બગેરો વગેરે અજ્ઞાન સાધનો નથી આનું જ સામળવા મળે.

આથી અજ્ઞાનતા સંવત્સર અજ્ઞાતા, એમને કિલ્લો મળે અને રોગનું રક્ષણ કરતા અનિદ-ગાળા દૂર છે અને અજ્ઞાન સાધનો ન મળે કે તો એ વડે જાગર જાગર કરે છે.

પ્રસ્તુત પ્રલોક મહાપુત્ર જે છે તેમનાં મુખ અમને મનાં મનાંને ઉપર મનાં નથી દુઃખ અને દુઃખનાં

સાધનો ઉપર દેવ એ જ જીવોના દુઃખનું મૂળ છે. ગગ-દેવના યોગે કર્મબંધ થાય છે. કર્મના યોગે જન્માદિ રૂપ સંસાર છે સંસારના દારણે દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે આમ દુઃખનું મૂળ રાગ-દેવ નહે. આથી રાગ-દેવ દૂર થતાં દુઃખ દૂર થાય છે અને સત્ય સુખનો અનુભવ થાય છે.

રાગ-દેવનો અભાવ એજ પ્રશમ છે. પ્રશમના યોગે પ્રાપ્ત થતું સુખ જ સત્ય સુખ છે. જીવોને પ્રશમસુખ મળે એ જ ઈગદ્ધાથી પ્રસ્તુત ગ્રથની ગ્યતા કરવામા આવી છે. ગ્રથકાર મહર્ષિએ આ ગ્રથમાં પ્રશમસુખ એ જ સત્ય સુખ છે, આથી પ્રશમસુખ માટે જ પ્રયત્ન કરવો નેઈએ, એમ વારંવાર ઉપદેશ આપ્યો છે

વર્તમાનમાં આ તથા માટે સ્વર્ગનું મુખ દૂર છે. મોક્ષનું મુખ તો એથી થ વધારે દૂર છે. પણ પ્રશમ સુખ તો આપણી પાસે જ છે. સ્વર્ગમુખ અને મોક્ષમુખ તો મળશે ત્યારે મળશે, પણ પ્રશમસુખ તો વર્તમાન જીવનમાં મળી શકે છે. ભોગમુખો ભયથી ભરેલા છે, ત્યારે પ્રશમ નિર્ભય છે. ભોગમુખ માટે ભૌતિક સાધનોની ભીખ માગવી પડે છે. ત્યારે પ્રશમસુખ સ્વાધીન છે. ભોગમુખમાં શરીરશ્રમ અને ધનવ્યય કરવો પડે છે, ત્યારે પ્રશમસુખમાં નથી તો શરીરશ્રમની જરૂર અને નથી તો ધનવ્યયની જરૂર જરૂર છે માત્ર મનને કેળવવાની *

પ્રશમસુખનો અનુભવ કરવા મનને કેળવીને અન્યાગ્રમુધી ગુંધેલી ગગ-દેવની જટિલ જાળને છેદી નાખવી નેઈએ

- ૫૩ વી ૫૭ ગાથા જુઓ.

* ૨૩૭મી ગાથા જુઓ.

પ્રસ્તુત અથમા ગગ-દ્વેષની આ જાળને ઢાળુ છેદી શકે એના
 ઉત્તરમા જિનાજા પૂર્વક અપ્રમત્તપણે આરિત્રનુ પાલન
 કરનાર સાધુ મહાત્મા રાગ-દ્વેષની જાળને છેદી ગંદે
 છે એમ જણાયુ છે. ત્યારબાદ જિનાજા પૂર્વક અપ્રમત્તપણે
 આરિત્રપાલન કરનાર સાધુ કેવો હોય, એના હૃદયની ભાવના
 કેવી હોય, એનું વર્ણન કેવું હોય, આદર્શ સાગર નવ નાદ
 કયા કયા ગુણો નેત્રીએ, નમ્રતા કેવી નેત્રીએ વગર નિયમનું
 હૃદયગમ વર્ણન છે આથી દરેક સાધુ જાણવ તે અને આ મહા
 મહાગણે આ અંથને કદરથ કરીને વાગ વાગ તેનું અભ્યાસ
 અધ્યાપન કરવું નેત્રીએ.

પણ એક આદર્શ ગૃહિણી તરીકેનું જીવન જીવે અને સ્વકુટુંબને જેનું આચારોથી મધ્યમવર્તુ બનાવી દે. પોતાના મતાન આદિનું જીવન સદાચારમય બને એ માટે પાત્ર ધરતું અવશ્ય કરે.

સ્ત્રીઓમા અમુક દુર્ગુણ હોવા છતાં અમુક સુગુણો એવા હોય છે કે જે પુરુષોમા દુર્લભ હોય છે સ્ત્રીઓમા સ્વાભાવિક રીતે જ પુરુષોને (પતિ આદિને) આકર્ષવાની શક્તિ રહેતી હોય છે. એટલે જે ના જન આચારોથી ભાવિત હોય તો કુટુંબના અન્ન માળુમોને પણ આકર્ષોને જેનું આચારોથી ભાવિત બનાવે છે આથી જેનું પુરુષો એને જેનું તરવે અને આચારો અવશ્યજન જેને મમજનવાને તેના હૃદયમાં ઇસાવવામા આવે તો જેનું અચાનક પાનનમાં આવેલી શિથિલતા ઘટવા માટે.

યદ્યપિ, જેનું યુવાનો માટે પાત્ર આ જ રીતે પાત્ર તેના કરતા જેનું યુવતિઓ માટે વધુ જરૂરી છે કારણ કે જેનું આચારો હોય તો તેણીના સપર્શથી યુવાન ઉપર પાત્ર આચારોની પ્રાપ્તિ અમર થાય છે યુવાનોને જેનું આચારો પાત્ર બનવા બનાવવાનું મુસલમાની માન્યતા છે, તેથી જેને જેનું આચારો

શાસ્ત્ર વગેરે આચાર અથોનુ સંગીન અધ્યયન કરીને, પોતાના આત્માને સાધના આચારોથી ભાવિત બનાવે અને જૈન યુવ-નિઓને (સ્વમર્ચાદામાં રહીને) જૈન તત્ત્વો અને આચારો સમ-જાવીને તેના પાલન માટે પ્રેરણા આપી કરવાનો પ્રયત્ન કરે તો જૈન આચારોની આવેલી ઓટ દૂર થાય એ મુશ્કેલ છે. જૈન કુંડુબોમાં જૈન આચારોની સિધ્ધિલાભને દૃઢ કરવાના અનેક ઉપાયોમાં આ ઉપાય ઘણો જ સુંદર છે. વર્તમાનમાં આ ઉપાયની ખાસ જરૂર છે. આ ઉપાયને સફલ બનાવવા સાધી સમુદાયમાં સમૃદ્ધ-પ્રાકૃત ભાષાનુ જ્ઞાન તથા પ્રકરણ ત્રયો અને આચારઅથોનુ સંગીન અધ્યયન અનિવાર્ય છે.

પ્રવચ્ચા દિનથી જ શુરવાના મુજબ સ્વાધ્યાય તરફ અધિક લક્ષ્ય રાખવામાં આવે તો જ સંગીન અધ્યયન થઈ શકે. આનો અર્થ એ નથી કે બીજા યોગો તરફ દુર્લભ્યવાળા બની જવું. પણ કેવળ બાલ્યવય તરફ લક્ષ્ય રાખીને, કેવળ જાપ હપર જ લીન બનીને નિષ્કારણ આમથી તેમ અને તેમથી આમ વિહારને મુખ-બનાવીને, કે નિષ્કારિકથા આદિ પ્રમાદમાં પડીને સ્વાધ્યાયને બીટીએ લટકાવી દેવો એ હિતાવહ નથી જેમ સાધુ ભગવ તો માટે નિર્દિન સ્વાધ્યાય અનિવાર્ય છે તેમ સાધીજી મહાગત્રે માટે પણ દરગઢ સ્વાધ્યાય આવશ્યક છે. યદ્યપિ વર્તમાનમાં સાધી સમુદાયોમાં પતન-પાતનની પ્રવૃત્તિ વધી ગઈ છે, તે બતાવેદએ નેટકી તરીકે સાધીજી મહાગત્રેએ પ્રશમનિ લેવા વૈગયોત્પાદક અને આચાર પ્રતિપાદક અથોનુ અધ્યયન અવશ્યક કરવું જોઈએ.

પ્રસ્તુતઅધમાં મુખ્યત્વે વૈગય, આચાર અને તત્ત્વ એ ત્રણ વિષયોનો ઉપદેશ છે. આ અંધ મુખ્યત્વે સાધુને ઉદ્દેશીને લખાતા હોવા છતાં સાધુ અને ગૃહસ્થ બંનેને એકસરખો ઉપયોગી છે તેમાં શરંભમાં કરેલુ વિષયોની વિવચનાનુ વર્ણન

पाठः	लीटी	अशुद्ध	शुद्ध
५८	२	वध्यते	वध्यते
६१	२	प्रेक्ष्य	प्रेक्ष्यः
६७	५	पञ्चविधो	पञ्चविधो
६८	४	ग्रहण	ग्रहणं
८०	५	मिहैव	मिहैव
८०	५	व्यापार	व्यापार
८१	५	तद् दृश्य	तद् दृश्य
८४	४	विधि	विधिः
८०	४	विधिरः	विधिरः
८३	३	कल्पयति निश्चयेयत्	कल्पयति निश्चये यत्
८५	३	परतश्च	परतश्च
८६	२	विघ्नेषु	विघ्नेषु
१०४	७	विरति	विरतिनी
१०५	२	दुरधिगम्यः	दुरधिगम्यः
१०५	५	साधयेद्दीरः	साधयेद्दीरः
११४	४	तद् ब्रह्मा	तद् ब्रह्मा
११६	८	मार्गदिभा	मार्ग आदिभा
११७	८	निगम्य	निगम्य
११८	२	सचिन्तने	संचिन्तने
११८	२	वाग्विधि	वाग्विधि
१४७	१८	त्राशु	त्राशु

पानुं	श्री	अशुद्ध	शुद्ध
१५२	५	चाप्यकर्तणि	चाप्यकर्तणि
१६०	२	जिनशास्त्रे	जिनशास्त्रे
१६२	४	तु	तु
१६३	५	न्यधिगमस्य	न्यधिगमस्य
१६४	६	दधिगमाद्वा	दधिगमाद्वा
१६६	८	मामिनिवोधिकं	मामिनिवोधिकं
१७०	३	कन्युपग्रह	कन्युपग्रह
१७३	२	स्वर्ग	स्वर्ग
१७४	२	परोक्षमेव	परोक्षमेव
१७७	१२	विषय	विषय
१७९	१२	धर्मद्वयानता	धर्मद्वयानता
१८१	५	-नगारुद्धः	-नगारुद्धः
१८४	२	सर्वेन्यैक	सर्वेन्यैक
१८४	१७	उपलक्ष्यते	उपलक्ष्यते
१८६	१७	राहवंशो-मुखादि-	राहवंशो-मुखादि-
१८६	६	कालान्	कालान्
१८६	७	य	य
१८६	१६	अनन्त	अनन्त
१८६	१७	केनाऽपि	अततिशयं केनाऽपि
१८७	१२	आ जेऽभां	आ जेऽभां
१८८	३	ते	ते
१८३	२	आदारिजप्रयाक्ता	आदारिजप्रयोक्त

पानुं	लीटी	अशुद्ध	शुद्ध
१६३	२	समयया	समययो
१६३	४	चतुर्थके	चतुर्थके
१६३	१४	काययोगथी	काययोगथी=
१६५	४	वागुच्छवासा	वागुच्छवासा
१६६	४	संस्थान	संस्थानं
२००	२	याग्य	योग्य
२०३	७	लाईनभां	लाईनभा)
२०३	८	नय छे.)	नय छे
२०४	१४	साक्षरोपयोगथी	प्रश्न-साक्षरोपयो
२०६	४	र्वन्ध	र्वन्ध
२०६	५	सिद्धस्योर्ध्व	सिद्धस्योर्ध्व
२१०	४	र्वल	र्वल
२१२	७	द्यति	द्युति
२१४	३	दर्शन	दर्शन
२१५	२	पौषध	पौषध
२१५	३	विधिवत्	विधिवत्
२१८	२	प्राह्याः	प्राह्याः

॥ श्रीमदुमास्वातिवाचकभगवत्प्रणीतः ॥

॥ श्रीप्रशमरतिग्रन्थः ॥

(१) पीठभूध अधિકार.

नाभेयाद्याः सिद्धा-र्थराजसूनुचरमाश्वरमदेहाः ।

पञ्च नव दश च दशविध-धर्मविधिविदो

जयन्ति जिनाः ॥ १ ॥

जिनसिद्धाचार्योपाध्यायान प्रणिपत्य सर्वसार्धं ।

प्रशमरतिस्थैर्यार्थ, वक्ष्ये जिनशासनात्किञ्चित् ॥ २ ॥

મંગલાચરણુ અને ગ્રંથવિષય નિર્દેશ-

[૧-૨] આદિનાથથી મહાવીરસ્વામી સુધીના, ચરમ શરીરી અને ક્ષાતિ આદી ૧૬શ પ્રકારના યતિ ધર્મની વિધિના જ્ઞાતા, ચોવીશ તીર્થકરો જયવંતા વર્તે છે

તીર્થકરો, સિદ્ધો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરીને પ્રશમરમ્ના પ્રેમને પ્રબળ બનાવવા જિનશાસનને અનુસરીને ઠંઠકિ (-સધુ પ્રશમરતિ પ્રકરણ) કહીશ.

યદ્યપ્યનન્તગમપ-ર્થયાર્થહેતુનયશબ્દરત્નાઢ્યમ્ ।
 સર્વજ્ઞશાસનપુરં, પ્રવેષ્ટુમવહુશ્રુતેર્દુઃસ્વમ્ ॥ ૩ ॥
 શ્રુતબુદ્ધિવિભવપરિહી-ગકસ્તથાપ્યહમશક્તિ-
 મવિચિન્ત્ય ।

દ્રમક ઇવાવયવોઽચ્છકં-મન્વેષ્ટું તત્પ્રવેગેષ્ણુઃ ॥ ૪ ॥

પ્રશમ=શાતિ. પ્રતિકૂળતામા ઉદ્વેગ-હાય વેાય કે
 ક્રોધ આદિ ન કરવું એટલો જ શાતિનો અર્થ નથી,
 અનુકૂળતામાં પણ હુર્ષ આદિને વશ ન થવું એ
 પણ શાતિ છે. અર્થાત્ પ્રતિકૂળતામા ઉદ્વેગ આદિને
 અને અનુકૂળતામા હુર્ષ આદિને વશ ન બનવું -
 સમભાવ રાખવો એ જ સાચી શાતિ છે.

[૩-૪] અનત ગમ, પર્યાય, અર્થ, હેતુ, નય
 અને શબ્દ રૂપ રત્નોથી સમૃદ્ધ સર્વજ્ઞ શાસનરૂપ
 નગરમાં પ્રવેશ અલ્પજ્ઞાનિઓ માટે કઠીન છે, તેમાં
 પણ હું આગમાભ્યાસ અને બુદ્ધિરૂપ ધનથી અત્યંત
 રહિત છું, એટલે મારા માટે તો સર્વજ્ઞ શાસનરૂપ
 નગરમાં પ્રવેશ અત્યંત કઠીન છે. આમ છતાં, જેમ
 [સંપત્તિથી સમૃદ્ધ નગરમા શ્રીમંત માણસો જ

૨ અવયવવાનાં પરિશદિતાનાં ધાન્યકણાના-
 મુઞ્છકં સંચયનમ્ ।

તામ્યો વિસૃતાઃ શ્રુતવાક-પુલાકિકાઃ^૪ પ્રવચના-
શ્રિતાઃ કાશ્ચિત્ ।

પારમ્પર્યાદુચ્છે-પિકાઃ કૃપણકેન સંહત્ય ॥ ૬ ॥
તદ્ભક્તિવલાર્પિતયા, મયાપ્યવિમલાલ્પયા
સ્વમતિગક્ત્યા ।

પ્રશમેષ્ટતાનુસૃતા,^૫ વિરાગમાર્ગૈકપદિકેયમ્^૬ ॥ ૭ ॥

અનેક મહામતિ ઔદ પૂર્વધર ઠવિવરોએ પૂર્વે
પ્રશમરસને ઉત્પન્ન કરનાર અનેક શાસ્ત્રોની રચના
કરી છે. તેમાંથી ફેલાયેલા કેટલાક આગમ વચનરૂપ
કણે (ખિંદુઓ) પ્રવચનને અનુસરનારા છે.
ગુરુપરંપરાથી અત્યંત અલ્પ બચેલા એ શ્રુતવચનરૂપ
કણોને મેં રંકે લેગા કરીને, મલિન અને અલ્પ

૪ પુલાક શબ્દનો સાર વગરના ધાન્યના ક્ષણે વગેરે
અર્થ થાય છે. તેને અલ્પ અર્થમાં ક પ્રત્યય લાગતાં સ્ત્રીલિંગમાં
પુલાકિકા શબ્દ બન્યો હોય એમ લાગે છે. ઉચ્છેપ=ખાડી
રહેલું. અલ્પ અર્થમાં ક પ્રત્યય લાગતા સ્ત્રીલિંગમાં ઉચ્છેપિકા.

૫ અનુસૃતા-કૃતા ।

૬ એકપદી શબ્દનો અર્થ માર્ગ થાય છે. તેને અલ્પ
(નાનો માર્ગ) અર્થમાં ક પ્રત્યય લાગતા સ્ત્રીલિંગમાં એક-
પદિકા શબ્દ બન્યો હોય એમ લાગે છે.

યદ્યપ્યવગીતાર્થા.^૭ ન વા કઠોરપ્રકૃષ્ટમાવાર્થા ।
સદ્ધિન્તયાપિ મગ્યનુ-કમ્પૈકરસૈરનુગ્રાયા ॥ ૮ ॥

સ્વબુદ્ધિની શક્તિથી વૈરાગ્યમાર્ગની પગદંડી સમાન
આ રચના કરી છે.

પ્રશ્ન :- તમે કહ્યો છો કે હું આગમનો અભ્યાસ
અને (શ્રુતવૃદ્ધિચિમવપરિહીણકઃ) બુદ્ધિના વૈભવથી
રહિત છું, તો વૈરાગ્યમાર્ગની પગદંડી બનાવવાની
થોડી પણ શક્તિ ક્યાંથી આવી ?

ઉત્તર - (નદ્મન્તિવલાપિતયા) શ્રુતવચન ઉપર
બહુમાન રાખવાથી મને એ શક્તિ મળી છે.

પ્રશ્ન :- ભો બુદ્ધિની શક્તિ મલિન અને અદૃષ્ટ છે,
તો આ પ્રયત્ન શા માટે કર્યો ?

ઉત્તર :- (પ્રદામેષ્ટનયા) મને પ્રશમ - વૈરાગ્ય
અત્યંત પ્રિય છે. પ્રશમના પ્રેમથી મેં આ પ્રયત્ન
કર્યો છે.

સત્તજનોને પ્રાર્થના—

[૮] હા, આ રચનામાં વિકલજન લોગ્ય ગલીર
અને હિષ્ટ લાવો બિલકુલ ન હોવાથી આ રચના

કોઽવ્ર' નિમિત્તં વક્ષ્યતિ, નિસર્ગમતિગુનિષ્ઠ
 ણોઽપિ વાદ્યન્યત્ ।

દોષમલિનેઽપિ સન્તો, યદ્ ગુણસારગ્રહણદક્ષાઃ ॥૧૯॥
 સદ્ભિઃ સુપરિગૃહીતં, યત્કિંચિદપિ પ્રકાશતાં યાતિ ।
 મલિનોઽપિ યથા હરિણઃ, પ્રકાશતે પૂર્ણચન્દ્રઃ ચઃ ॥૨૦॥
 વાલસ્ય યથા વચનં, કાહલમપિ શોભતે પિતૃસકાગે ।
 તદ્વત્સજ્જનમધ્યે, પ્રલપિતમપિ સિદ્ધિમુપયાતિ ॥૨૧॥

આદરને પાત્ર તો નથી, તો પણ દયાપાત્ર મારા ઉપર
 અનુકંપાથી તરબોળ સજ્જનોએ આ કૃતિનો સ્વીકાર
 કરવો.

સજ્જનોનો સ્વભાવ—

[૬-૧૧] સજ્જનો દોષોથી મલિન બનેલી
 વસ્તુમાં પણ ગુણ રૂપ સારને ગ્રહણ કરવામાં કુશળ
 હોય છે

પ્રશ્ન — આનુ ગું કારણ ?

ઉત્તર — સજ્જનોનો તેવો સ્વભાવ એ જ આનું
 કારણ છે. સ્વાભાવિક બુદ્ધિથી અત્યંત કુશળ પણ
 કયો વાદી આમા સજ્જનોના સ્વભાવ સિવાય ખીચુ
 કારણ કહેશે ? નહિ જ. સજ્જનો સ્વભાવથી જ દોષોનો

યદ્વદુપયુક્તપૂર્વ-મપિ જૈવજં સેવ્યતેઽર્તિનાગાય ।
 તદ્વદ્રાગાર્તિહરં, વહુશોઽપ્યનુયોજ્યમર્થપદમ્ ॥૧૪॥
 હૃત્યર્થ કર્મ યથા, તદેવ લોકઃ પુનઃ પુનઃ કુરુતે ।
 એવં વિરાગવાર્તા-હેતુર્ગપિ પુનઃ પુનઃશ્ચિન્ત્યઃ ॥૧૫॥

ઉત્તર :-ના. તીર્થકરોએ અર્થથી અને ગણધર
 વગેરેએ સૂત્રથી જે જીવાદિ ભાવો કહ્યા છે, તે ભાવોનું
 વારંવાર કથન પણ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની પુષ્ટિ
 કરનાર જ બને છે.

જેમ વિષને ઉતારવા માટે મંત્રનું પદ વારંવાર
 ઉચ્ચારવામાં પુનરુક્તિ દોષ નથી, તેમ રાગ રૂપ વિષનો
 નાશ કરનાર અર્થ પદનું-શાસ્ત્રનું વારંવાર કથન કર-
 વામાં દોષ નથી.

જેમ પૂર્વે ઉપયોગ કર્યો હોવા છતાં ખીડાની
 શાંતિ માટે ફરી તે જ ઔષધનું સેવન કરવામાં આવે
 છે, તેમ રાગરૂપ ખીડાનો નાશ કરનાર અર્થપદનો
 -શાસ્ત્રનો વારંવાર પણ પાઠ કરવો જોઈએ.

જેમ લોક આજીવિકા માટે તે જ ધધો વારંવાર
 -પ્રતિદિન કરે છે, તેમ જેનાથી વંશગ્ય હતપન્ન થાય
 તેનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

દૃઢતામૃપૈતિ વૈગ-ગ્યભાવના યેન યેન ભાવેન ।
 તસ્મિન્નતસ્મિન્ કાર્યઃ કાયમનોવાગ્મિરભ્યાસઃ ॥૧૬॥
 માધ્યસ્થ્યં વૈરાગ્યં, વિરાગતા શાન્તિરુપશમઃ પ્રશમઃ ।
 દોષક્ષયઃ કપાય-વિજયશ્ચ વૈરાગ્યપર્યાયાઃ ॥૧૭॥
 દૃઢતા મૂર્છા કામઃ સ્નેહો ગાદ્યં મમત્વમિનન્દઃ ।
 અભિલાષ દત્યનેકાનિ રાગપર્યાયવચનાનિ ॥૧૮॥

વૈરાગ્યને લાવવાનો અને દૃઢ કરવાનો ઉપાય—

[૧૬] જે જે લાવથી (—જન્મભાદિની વિચાર-
 ભાવથી) વૈરાગ્યલાવના દૃઢ અને તે તે લાવમાં મન
 —વચન—ક્રાયાથી અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

વૈરાગ્યના પર્યાયો—નામે

[૧૭] માધ્યસ્થ્ય, વૈરાગ્ય, વિરાગતા, શાન્તિ,
 ઉપશમ, પ્રશમ. દોષક્ષય, કપાયવિજય—એ આદિ
 વૈરાગ્યના પર્યાયો(—સમાન અર્થવાળા શબ્દો) છે.

રાગના પર્યાયો—

[૧૮] દૃઢતા, મૂર્છા, કામ, સ્નેહ, ગાદ્ય, મમત્વ,
 અભિનન્દ, અભિલાષ, એમ રાગના અનેક

ईर्ष्या रोषो दोषो, द्वेषः परिवादमत्सरासूयाः ।
वैरप्रचण्डनाद्या नैके द्वेषस्य पर्यायाः ॥१९॥

પર્યાય વચનો છે.

ઈર્ષ્યા=રમણીય રમણી આદિ ઉપર પ્રીતિ.
મૂર્છા=બાહ્ય વસ્તુની સાથે એકાકાર બની જવું,
અર્થાત્ બાહ્ય વસ્તુમાં ચિત્ત ચોંટી જવું. કામ=ઈષ્ટ
વસ્તુની પ્રાર્થના-માગણી. રનેહ=પુત્રાદિ વિષે રાગ.
ગાદ્ધર્થ=ગૃહિ-આસક્તિ. મમત્વ=અન્ય વસ્તુ પર
આ વસ્તુ મારી છે, એમ મારાપણાનો ભાવ.
અભિનંદ=ઈષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતા થતો પરિતોષ
-આનંદ. અભિલાષ=ઈષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે
'મનોરથ-ઈર્ષ્યા.

દ્વેષના પર્યાયો—

[૧૯] ઇર્ષ્યા, રોષ, દોષ, દ્વેષ, પરિવાદ, મત્સર,
અસૂયા, વૈર, પ્રચડ વગેરે અનેક દ્વેષના પર્યાયો છે.

ઈર્ષ્યા=પરની સંપત્તિ આદિ જોઈને ચિત્તની બળ-

(૨) ક્રપાચ અધિકાર.

રાગદ્વંપપરિગતો. મિથ્યાત્વોપદ્રવતકલુષયા દૃષ્ટયા ।

પચ્ચાન્નવમલ્લવદુલ્લા-ત્તર્ગદ્વતીત્રામિસન્ધાનઃ ॥૨૦॥

કાર્યાકાર્યવિનિશ્ચયસંકલેગવિગૃહ્ણિલક્ષણૈર્મૃદઃ ।

આદ્યારમયપરિગ્રહ-મૈથુનસંજ્ઞાઝલિગ્રમ્તઃ ॥૨૧॥

તરા. એનાથી પરનો સ પત્તિ આદિ દૂર થાય તે
 સારું એવો ભાવ જાગે છે. રોપ=રીસ. ક્રોધથી થતી
 નારાજી. દોષ=દેવ. દ્વેષ=અપ્રીતિ. પરિવાદ=પરના
 દોષો બોલવા. અત્યર=પ્રીતિનુ સારું જોઈને તેના
 પર દ્વેષભાવ રાખવો. અમૃયા=ગુણના દોષનું આરો-
 પણ વૈર=પરસ્પર અણુમનાવ. પ્રચંડ=અતિશય ક્રોધ.
 ક્રપાચી (=ક્રપાચવાળા) આત્માના ચિન્હો—

[૨૦-૨૩] રાગ-દ્વેષથી ઘેરાયેલા જીવની દૃષ્ટિ
 (-બુદ્ધિ) મિથ્યાત્વથી કલુષિત બની જાય છે.

ખીલી કરનાર માનને પોતાના આત્મામાં પેસવા કયો પંડિત ક્ષણવાર પણ તક આપે ? મૂર્ખા ભલે તેને તક આપે, પણ પંડિત કોઈ ન આપે હો !

શ્રુત એટલે આગમ. જ્ઞાન અને અભિમાન એ કેમ બને ? જ્ઞાન તો અભિમાનના ઝેરને નિચોવી નાખનાર પરમ મંત્ર છે. આથી જ્ઞાન હોવા છતાં અભિમાન ન યોગળે તો જ્ઞાનને લાંછન ન લાગે ?

શીલ એટલે આગમાનુસાર ક્રિયા. એક તરફ આગમાનુસાર ક્રિયાઓ થાય અને બીજી તરફ અભિમાનનો પારો જાયે ચડે તો શું એ ક્રિયાઓની વગોવણી ન થાય ?

બ્યા અહંકાર હોય ત્યાં વિનય હોય નહિ, અને હોય તો દેખાવનો કે સ્વાર્થનો હોવાથી દૂષિત હોય છે.

આગમનો પ્રકાંડ અભ્યાસી હોય, વિદ્યાસાધકને પણ શરમાવે તેવી અપ્રમત્તતાથી શુદ્ધ ક્રિયાઓનું સેવન કરતો હોય, અનેકના મોંમાં આંગળા ઘલાવે તેવો વિનય હોય, પણ અહંકાર... જેમ ઝેરનું એક જ ણિંદુ પડ્યા પછી કંઢેલુ પણ દૂધ બગડી જાય છે, તેમ અહંકારથી આગમજ્ઞાન, ક્રિયા અને વિનય દૂષિત બની જાય છે.

માયાશીલઃ પુરુષો, યદ્યપિ ન કરોતિ કિંચિદપરાધમ્ ।
 સર્પ ઇવાવિશ્વાસ્યો, ભવતિ તથાપ્યાત્મદોષહતઃ ॥૨૮॥

ધર્મનું મૂળ વિનય છે જ્યાં અહંકાર હોય ત્યાં સાચો વિનય હોય નહિ. સાચા વિનય વિના ધર્મ કયાથી હોય ? ધર્મ ન હોય તો ધર્મથી મળતા અર્થ-કામ પણ શી રીતે હોય ?

અહંકારી મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ, રાજા, વેપારી, ઘરાણા આદિ પ્રત્યે તોછડાઈથી વર્તતો હોવાથી અર્થને (ધનને) અને સ્ત્રી આદિને અનુકૂળ ન ગણવાથી કામને (સંસાર મુખોને) મેળવી શકતો નથી.

આમ અહંકારથી ચારે પુરુષાર્થો સિદ્ધ થતા નથી.

[૨૮] માયાથી માણસ સદા મેલી રમત રમે છે એવું નથી, છતાં પોતાના માયાદોષને લીધે લોકમાં અવિશ્વસનીય જ ગણે છે. માયાની આ કેવી વિડંબના ? શું સર્પ સદા કુરટે જ છે ? નહિ. છતાં એને ભેતાંની સાથે જ લોહો એનાથી દૂર ભાગે છે. માયાથી માણસ મારે પણ આવું જ બને છે.

સર્વવિનાશાશ્રયિણઃ, સર્વવ્યસનૈકરાજમાર્ગસ્ય ।

લોભસ્ય કો મુખગતઃ, ક્ષણમપિ દુઃસ્વાન્તરમુવેયાત્ ॥૨૯॥

एवं क्रोधो मानो, माया लोभश्च दुःखहेतुत्वात् ।

सत्त्वानां भवसंसारदुर्गमार्गप्रणेतारः ॥૩૦॥

મમકારાહંકારાવેપાં, મૂલં પદદ્વયં ભવતિ ।

રાગદ્વેષાવિત્યપિ, તસ્યૈવાન્યસ્તુ પર્યાયઃ ॥૩૧॥

માયાલોભકપાય—શ્વેત્યેતદ્રાગસંજ્ઞિતં દ્વન્દ્વમ્ ।

ક્રોધો માનશ્ચ પુન—ર્દ્વેષ ઇતિ સમામનિર્દિષ્ટઃ ॥૩૨॥

[૨૯] લોભ સર્વ અનર્થોનુ મૂળ અને સઘળાં વ્યસનોનો અન્નેડ ધોરી માર્ગ છે. આવા લોભના વિકરાળ જડળામાં ગયેલો કયો જીવ ક્ષણવાર પણ સુખ પામે ?

[૩૦] આ પ્રમાણે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર કપાયો, જીવોના દુઃખના કારણ હોવાથી જીવોને જન્મરૂપ સંસારના હિંસાદિ અનાચાર રૂપ વિકટ માર્ગમાં લઈ જાય છે.

કપાયોનું મૂળ—

[૩૧-૩૨] મમકાર (મમતા) અને અહંકાર એ

જે કપાયોતું મૂળ છે. એ જોના અનુક્રમે રાગ અને દ્વેષ
બીજા નામો છે. માયા અને લોભનું મૂળ રાગ હોવાથી
તે જો રાગસ્વરૂપ છે. ક્રોધ અને માનનું મૂળ દ્વેષ
હોવાથી તે જો દ્વેષસ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે અહીં
સદ્ગુણમા નિર્દેશ કર્યો. વિસ્તારથી કપાયના સ્વરૂપને
જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ અંથાન્તરોથી જાણી લેવું.

પ્રશ્ન :-લોભ અને માન એ જો અનુક્રમે મમતાથી
જ અને અહંકારથી જ ઉત્પન્ન થાય છે એ વાત
ખરેખર છે. પણ માયા અને ક્રોધ અનુક્રમે મમતા
અને અહંકારથી જ ઉત્પન્ન થાય છે એવો નિયમ
નથી. અહંકારથી પણ માયા થાય છે. મમતાથી
પણ ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ દ્રવ્યાદિની પ્રાપ્તિ
આદિ માટે માયા મેવવામા આવે છે તેમ અહં ન
ધવાય એ માટે પણ માયા દરવામાં આવે છે લક્ષમણ.
સાધ્વીએ આલોચના લેતા માયા કરી તેનું શું કારણ ?
અહંના રક્ષણ માટે જ માયા કરી હતી ને ? ક્રોધ પણ
જેમ અહંકારના કારણે ધાય છે તેમ મમતાના કારણે
પણ ધાય છે. દ્રવ્યોપાર્જન આદિમા વિપ્ન કરનાર
ઉપર કે પોતાની સત્તા જનાવવામા વિગ્રહૂત ધનાર
ઉપર ક્રોધ ધાય છે.

ઉત્તર :-વાત સત્ય છે. પણ અહીં મુખ્યતાની

મ જ્ઞાનદર્શનાવગ્નવેદ્યમોહાયુષાં તથા નામ્નઃ ।

ગોત્રાન્તગયયોશ્વે-તિ કર્મવન્થોઽષ્ટધા મૌલઃ ॥૩૪॥

રાગ-દ્રેષમા મંદતા આવ્યા વિના મિથ્યાત્વાદિમા મંદતા આવે નહિ, કે મિથ્યાત્વાદિ દર ન થાય. એટલે મિથ્યાત્વાદિને મંદ કરવા કે દર કરવા કે રાગ-દ્રેષને મંદ બનાવવા જ લેઈએ. આમ રાગ-દ્રેષ અને મિથ્યાત્વાદિ પરસ્પર સાપેક્ષ છે, પણ તેમા પ્રધાનતા રાગ-દ્રેષની છે

મિથ્યાન્વ=જીવાદિતત્ત્વો પ્રત્યે અશ્રદ્ધા.

અવિરતિ=હિ સાદિ પાપેથી અનિવૃત્તિ.

પ્રમાદ=મન, વિષય, દરાય. નિદ્રા અને વિકૃષ્ટા એ પાંચ પ્રમાદ છે.

યોગ=મન, વચન અને ક્રિયા એ ત્રણ યોગ છે.

૧૩૪) દર્શનંધ મૂલ પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ આઠ પ્રકારનો છે (૧) જ્ઞાનાવરણ (૨) દર્શનાવરણ (૩) વેદનીય (૪) ભાદનીય (૫) આયુષ્ય (૬) નામ (૭) ગોત્ર (૮) અદનાય

જ્ઞાનાવરણ અદિ આ આઠ પ્રકૃતિઓ ક્રમશઃ અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અવ્યાખ્યાનુષ, સ્વભાવ

૧૦ કલરિમિતમધુરગાન્ધર્વતૂર્ણયોપિદ્વિભૂષણરવાદ્યૈઃ ।
શ્રોત્રાવવદ્દહદયો, હરિણ દ્વ વિનાશમુપયાતિ ॥૪૧॥

મોદાન્વન્વાન્-મોહથી (-અજાનતાથી) વિવેક-
વિદ્વોચનો ગિડાઈ ગયા હોવાથી અદૃષ્ટગુણદોષઃ- મારા
માટે ગુણ(=હિતકર) શુ છે અને દોષ(=અહિતકર)
શુ છે એ જાણતો નથી. હુ ખ ઉપર અણુગમે અને
સંસારમુખ ઉપર પ્રેમ એ જ એના હુ ખનુ મૂળ છે.

[૪૧] દિલખુશ કરી દે તેવા રમ્ય રાગ રાગણીથી
શુદ્ધ મધુર અંગીત, વાગ્વિત્રોનો કૃણ્ણપ્રિયનાદ, રમણી-
એના ગાલકારના રમણીય ગણકાર, આવા આવા
સુમધુર ગુણદોષી અવણેન્દ્રિયમા આસક્ત પ્રાણીના
ભાર વાગી વ્તય છે. યોદી વાર પહેલા બિનરોઠટોટ
ચંદ્રેન્દ્ર આમ તેમ ફરતુ હરણ સંગીતના સૂરના
લીન બનવાથી પારધીના શિકાગ્ને ભાગ બને છે .
અતે મૃત્યુના ખોળામા પોદી વ્તય છે.

૧૨ કલ્પાન્વ્યન્મિન્નિતિ કલ્પ-અનગનરીત્યા
ગુણમ્. રિન્નિતં ઘોત્તનાત્તારમ્. મધુર પ્રોત્તનુદ્ધમ્.
ગાન્ધર્વદિગેરણાન્વેત્યાનિ । ગાન્ધર્વ-સર્ગોત્તમ ।

ન તથા સુમહાધ્યંગપિ. વન્દ્યામર્ગેન્નલંકૃતો માતિ ।

“શ્રુત્તીલમૂલનિકર્ષો. ” વિનીતચિનયો વયા માતિ

॥૬૮॥

જલચ્છિન્ન નદીની જેમ મોખા પામતુ નથી. અર્થાત્
વિનય અને ધન્યજ્ઞી વિદ્વાન મનુષ્ય જલચ્છિન્ન નદીની
જેમ મોખાતો નથી

[૬૮] અત્યંત વિનીત જેવી મોખા પામે છે.
તેથી મોખા બહુ મૂલ્ય વસ્તુ અને જલદ્રાવણી જલ
ફૂત મનુષ્ય પામેતો નથી અત્યંત વિનીત મનુષ્ય
શ્રુત (= આજ્ઞ) જ્ઞાન અને નિદાચારની જ્ઞાન દ્વિતી
છે. દાતા, ઇ પ્રજ્ઞાન અને નિદાચારનું મહત્ત્વ વિન-
યના આધારે છે. વિનયચ્છિન્ન મનુષ્યના પ્રજ્ઞાન અને
નિદાચાર પોતા નથી. પોતે તો પણ વસ્તુવિદ્ દેવતાના
નિદાચારી મહત્ત્વ ધરાવે છે તે મનુષ્ય વિનીત
પોતે તો તેનું પ્રજ્ઞાન પ્રજ્ઞાન છે અને નિદાચાર
જ્ઞાન છે. અવિનીતનું પ્રજ્ઞાન એ પ્રજ્ઞાન
નથી અને નિદાચાર એ નિદાચાર નથી. આથી વિન-

૩૧-અલંકારોર્મૂલનિકર્ષો-નિકર્ષ દ્વિતી કાવ્યરહસ્યઃ
સંસ્કૃતચાર્યસ્ય ।

૩૨-વિરોધેષ ભીષ્મો પ્રાણો રિત્તો વેન ન તથા ।

યદ્વત્કથિત ક્ષીરં, મધુગર્કગ્યા મુખંસ્કૃતં હૃદયમ્ ।
 પિત્તાર્દિતેન્દ્રિયત્વાદ્ ચિત્તથમતિર્મન્યતે કટુકમ્ ॥૭૮॥
 તદ્વનિશ્ચયમધુગમ-નુકમ્પયા સદ્ભિગ્મિહિતં પથ્યમ્ ।
 તથ્યમવમન્યમાના, રાગદ્વંષોઽયોદ્વૃત્તાઃ ॥૭૯॥
 જાતિકુલરૂપવલ્લામધુદ્ધિવાહ્યભ્યકશ્રુતમદાન્ધાઃ ।
 વલીવાઃ પરત્ર ચેહ ચ, હિમત્પથ્યર્થં ન પથ્યન્તિ ॥૮૦॥

તે મુડદુ પાણીમા તણાઈને મમુદ્રમા ગયું અને કિના-
 રાથી ખૂબ દૂર દૂર પહોંચી ગયું કાગે બહાર નીકળીને
 જોયું તો ચોતરફ પાણી હતું. કોઈ અન્ય વિશ્રામ
 સ્થાને જઈ શકાય તેમ ન હોવાથી તે ફરી પેટમા
 ઘુસી ગયો. મડદાની સાથે પાણીમા ડૂબીને મરણ પામ્યો.

સુખાદિ ગૌરવમા આસક્ત પુરુષો ગુરુઓએ આપ્યું
 હોવા છતાં સર્વજ્ઞ લગવતની વાણીરૂપ રસાયણનું
 પ્રસન્નચિત્તથી સેવન કરતા નથી. આ રસાયણ સત્ય
 દલીલો અને દષ્ટાંતોથી નિર્દોષ હોવાથી અત્યંત સંગત
 છે. એ એનું સેવન કરનારાને સદા માટે જરા અને
 લયમાથી મુક્ત કરી દે છે.

[૭૮-૮૦] મધ અને સાદર નાખીને સારી રીતે
 ઉકાળેલું હૃદયપ્રિય દૂધ મધુર હોવા છતાં, ચિત્તપ્ર-

(૬) મદ્દ અધિકાર.

જ્ઞાત્વા ભવપરિવર્તે. જાતીનાં કોટીશતમહસે પુ ।
 હીનોત્તમમધ્યન્વં. કો જાતિમદં તુવઃ કુર્યાત્ ॥૮૧॥
 નૈકાજ્ઞાતિવિશેષા-નિન્દ્રિયનિર્વૃત્તિપૂર્વકાન્સત્ત્વાઃ ।
 કર્મવગાદ્ચ્છન્ન્યત્ર કન્ય કા શાશ્વતા જાતિઃ ॥૮૨॥

કેપના કારણે બુદ્ધિમા વિષયાસ થવાથી કોઈ તે દૂધને
 ઠંડુ માને છે, તેમ (ભાવદયાથી) સત્પુરુષોએ કહેલા
 પરિણામે મધુર, હિતકર અને સત્ય વચનની અવગ-
 ણના કરનારા, રાગ-કેપના કારણે ઉદયથી સ્વછંદી
 બનેલા જાતિ, કુલ, રૂપ, બલ, લાભ, બુદ્ધિ, વાલ્ક-
 લ્યક (લોકપ્રિયતા), શ્રુત એ આઠ મદોથી અંધ
 બનેલા રાકડા છવે આલોક અને પરલોકમાં હિત-
 કર વસ્તુને જોતા નથી, જાતિ=માતૃવંશ, કુલ=પિતૃવંશ,
 રૂપ=શરીરની આકૃતિ કે દેખાવ, બલ=શરીરશક્તિ, લાભ
 =ઘણવસ્તુની પ્રાપ્તિ, બુદ્ધિ=વિચાર આદિ શક્તિ. વાલ્ક-
 લ્યક=લોકપ્રિયતા. શ્રુત=આગમજ્ઞાન.

મદ્દર્શન—

[૮૧-૮૨] ભવદ્રમણ્મ જાતિઓનો તો કોઈ
 પાર છે ? કોઈ હીન, કોઈ મધ્યમ, તો કોઈ ઉત્તમ ।

વલસમુદિતોઽપિ યસ્માન્નરઃ ક્ષણેન ત્રિવલત્વમુપયાતિ ।
 વલહિનોઽપિ ચ વલવાન્, સંસ્કારવગ્નાત્પુનર્મવન્તિ ।૮૭।
 તસ્માદનિયતભાવં, વલસ્ય મમ્યગ્નિમાલ્ય વૃદ્ધિવલાત્ ।
 મૃત્યુવલે ચાવલતાં, ન મદં કુર્યાદ્વલેનાપિ ॥૮૮॥

વહ્યા કરે છે. દરરોજ તેની આળ-પંપાળ કરવી પડે
 છે. દરરોજ તેની આળ-પંપાળ કરવા છતાં એક
 દિવસ તેની રાખ થઈ જશે એ વાત ચોક્કસ છે.
 આવા રૂપમા મદ કરવા જેવું શું છે?

[૮૭-૮૮] બલવાન પણ મનુષ્ય રોગ આદિથી
 ક્ષણવારમાં બલહીન અને બલહીન પણ ઉપાયોથી
 બળવાન બની જાય છે ગમે તેટલું બળ કેમ ન
 હોય! મૃત્યુબળની સામે એ ટકી શકે જ નહિ!
 મૃત્યુ જ્યારે ધસી આવે છે ત્યારે ગરીબબળ, સ્વચ-
 નબળ કે દ્રવ્યબળ કંઈ કરી શકતું નથી. આથી
 બુદ્ધિબળથી બળની અનિત્યતાનો અને મૃત્યુની પામે
 કાયરતાનો સૂક્ષ્મ વિચાર કરી બળવાને પણ બળ
 મદ ન કરવો જોઈએ.

ઉદયોપગમનિમિત્તૌ, લાભાલાભાવનિત્યકૌ મત્વા ।
 નાલાભે વૈકુલવ્યં, ન ચ લાભે વિસ્મયઃ કાર્યઃ ॥૮૯॥
 પરગત્યમિપ્રાસાદા—ત્મકેન ક્વિચિદુપયોગયોગ્યેન ।
 વિહુલેનાપિ યતિવૃષ્ટા, લાભેન મદં ન ગચ્છન્તિ ॥૯૦॥

[૮૯-૯૦] ઇચ્છિત વસ્તુ ઇચ્છા થાય એટલે મળી જ જાય એવો નિયમ નથી. પુણ્યોદય (લાભાતરાય કર્મનો ઇયોપશમ) હોય તો ઇચ્છિત વસ્તુ મળે, અન્યથા ન મળે, લાભ કે અલાભ પોતાના હાથમા નથી આથી લાભાલાભને અનિત્ય સમજીને ઇચ્છિત ન મળે તો દીનતા નહિ કરવી અને સારી રીતે મળે તો ગર્વ ન કરવો.

દાનાતરાય કર્મનો ઇયોપશમ હોય (—અંતરાય ન હોય) અને સાધુને આપવાની લાવના હોય તો જ ગૃહસ્થ દાન કરી શકે છે. આથી પરની (=દાતાની, દાનાતરાય કર્મના ઇયોપશમથી (—અંતરાય દૂર થવાથી) ઉત્પન્ન થયેલી શક્તિ મુજબ તથા ગુણાનુરાગ આદિના યોગે સાધુને આપવાની પ્રસન્નતાને (=લાવનાને) અનુરૂપ મળેલ અને અપ્રકાશ સુધી જ

દ્રમકૈશિ ચાદુર્કર્મક-મુપકારનિમિત્તકં^{૨૫} પરજનસ્ય ।
 કૃત્વા યદ્વાલ્હમ્યક-મવાપ્યતે કો મદસ્તેન ॥૯૩॥
 ગર્વ પરપ્રામાદા-ત્મકેન વાલ્હમ્યકેન યઃ કુર્યાત્ ।
 તં વાલ્હમ્યકવિગમે, જોકસમુદયઃ પરામૃગતિ ॥૯૪॥
 માપતુષોદાહ્યાનં, શ્રુતપર્યાયપ્રરૂપણાં ચૈવ ।
 શ્રુત્વાતિવિમ્મયકરં, ચ વિકરણં સ્થૂલમદ્રમુનેઃ ॥૯૫॥

[૯૩-૯૪] મારા ઉપર ઉપકાર કરશે અથવા
 કર્યો છે એ નિમિત્તે લિખારીની જેમ ખીજાઓની
 દાઢીમાં હાથ ઘાલીને કે ચાપલુષી કરીને મળતા
 પ્રેમથી મદ શો કરવો?

પરની પ્રસન્નતાથી પ્રાપ્ત પ્રેમથી જે ગર્વ કરે
 છે, તેને પરનો પ્રેમ દુર થતા પ્રબળ શોક ધરી લે છે.

[૯૫] હું ઘણુ ભણ્યો છું એમ જેને ગર્વ

૨૫. ઉપકારો નિમિત્તં यस્ય ચદુર્કર્મણઃ તદુપકાર-
 નિમિત્તકમ્ । ઉપકારોઽનેન પ્રાગ્ મમ કૃતઃ કરિષ્યતે
 વાઽતશ્ચદુર્કર્મ કરોતિ । ‘પરજનસ્ય’ इति गृहस्थादि-
 सूचनम् । आचार्यादीनामामोदितमभ्युत्थानादि क्रिय-
 माणं चदुर्कर्म न दोषमावहति । कुत्सितं प्रियं भाषणं
 चदुर्कर्म ।

ઘતો હોય તે માપતુપ મુનિનું દષ્ટાંત. શ્રુતપર્યાયોની પ્રરૂપણા અને શ્રી સ્થૂલભદ્ર મુનિની વિરમય પમાડનારી વિક્રિયા સાલળીને મદનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

(૧) માપતુપ મુનિ પડિત ન હતા એમને 'મા સ્વ મા ત્વ' જેવા જે શબ્દો પણ યાદ રહેતા ન હતા. છતાં શ્રુતભક્તિનો ભાવ અપૂર્વ હતો પરિણામે રાગ-ક્રોધ, ગર્વ આદિ દોષો દૂર થવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ એટલે બહુ ભણેલો હોય તેને જ મોક્ષ મળે છે એવું નથી બહુ ભણ્યો હોય, પણ રાગ-ક્રોધ ગર્વ આદિ દોષો ન ઘટ્યા હોય તો, એ બહુ ભણતરનું મહત્ત્વ નથી. એટલું પણ શ્રુત જો ભાવપૂર્વક હોય તો મુક્તિ આપવાને સમર્થ છે. ઘણું પણ શ્રુત જો ભાવથી હીન હોય તો મુક્તિ ન આપી શકે.

(૨) એક જ સૂત્રનો કોઈ એક અર્થ કરે છે, કોઈ બે અર્થો કરે છે, કોઈ ત્રણ અર્થો કરે છે, આમ એક એકથી ચટિયાતા વિદ્વાનો હોય છે. આથી મારા શ્રુતને ટપી બાય તેવા વિદ્વાનો પણ વર્તમાનમાં છે અને પૂર્વ થઈ ગયા છે. આથી મારે થોડા શ્રુતથી મદ શા મારે કરવો ?

(૩) સ્થૂલભદ્ર મુનિ મહાત્યાગી અને વૈરાગી

સંપર્કોદયમસુલભં, ચરણચ્છેદનમાધકં શ્રુતજ્ઞાનમ્ ।
 લઘ્વા સર્વં મદદરં, તેનૈવ મદઃ કથં કાર્યઃ ॥૧૬॥

હતા, શ્રુતનો અભ્યાસ કરવામા પણ અજ્ઞેડ હતા, એમણે રમત રમતમા અલ્પકાળમા દશ પૂર્વાનું અર્થ સહિત અધ્યયન કરી લીધું હતું. આવા પણ મહામુનિ થોડી વાર માટે ગર્વને આધીન બની ગયા. વદન કરવા માટે આવેલી સાધ્વીઓને-સ સારી બહેનોને પોતાની શ્રુતશક્તિનો પરિચય કરાવવા તેમણે સિંહનુ રૂપ ધારણ કર્યું. આથી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ તેમને આગળ પાઠ આપવાની સ્પષ્ટ ના કહી દીધી. પાછળથી સંઘના આગ્રહથી અર્થ વિના માત્ર સૂત્રથી વાચના આપવાનું સ્વીકાર્યું, તે પણ બીજાને નહીં આપવાની શરતે. પરિણામે ચાર પૂર્વાનો વિચ્છેદ થયો. આમ થોડા પણ શ્રુતમદથી આટલું નુકશાન થયું. આથી આવા અનર્થકારી શ્રુતમદને આધીન નહિ બનવું જોઈએ.

[૯૬] (૧) સંપર્કોદયમ સુલભ, (૨) ચરણ કરણ સાધક (૩) અને સર્વ પ્રકારના મદનો નાશ કરનાર શ્રુતજ્ઞાન મેળવીને તેનાથી જ (=મદનો નાશ કરનાર શ્રુતજ્ઞાનથી જ) મદ શા માટે કરવો જોઈએ ?

એતેષુ મદન્યાનેષુ નિશ્ચયે ન ચ ગુણોઽસ્તિ કશ્ચિદપિ ।
કેવલમુન્માદઃ સ્વહૃદયસ્ય સંસારઃ૬૬૩ ॥૧૭॥

(૧) મેં ઘણું શ્રુત મેળવ્યું છે એમ જેને લાગતું હોય તેણે વિચારવું જોઈએ કે મેં ઘણું શ્રુત મેળવ્યું એમાં મોટી ધાડ મારી નથી કારણ કે ગુરુ આદિના સંપર્કથી (=સહાયથી) અને ઉત્સાહથી શ્રુતજ્ઞાન મહેલાર્થથી મેળવી શકાય છે.

(૨) શ્રુતનું ફળ ચરણ-કરણની (=મૂલગુણો અને ઉત્તર ગુણોની) સાધના છે આથી જેમ જેમ જ્ઞાન વધતું જાય તેમ તેમ મૂલગુણો અને ઉત્તરગુણોને ખીલવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ જ અહીં શ્રુતજ્ઞાનનું ચરણ-કરણ સાધક વિશેષણ મૂક્યું છે.

શ્રુતજ્ઞાન તો મદના રોગને દૂર કરવાનો અક-
સીર ઈલાજ છે. જો અકસીર ઈલાજથી જ રોગની
વૃદ્ધિ થતી હોય તો રોગને દૂર કરવાનો ખીજો ઈયો
ઉપાય છે? માટે જેમ જેમ શ્રુતજ્ઞાન વધે તેમ તેમ
નમ્ર બનવું જોઈએ

મદનું ફળ—

[૬૭-૬૮] વસ્તવમાં જાતિ આદિ મદના સ્થા-

જાત્યાદિમદોન્મત્તઃ, પિંગાચવદ્ભવતિ દુઃસ્વિતથે હ ।
જાત્યાદિહીનતાં પર-ભવે ચ નિઃસંગયં જમતે ॥૯૮॥

નોમાં મદ કરવાથી ડોઈપણ ગુણ(=લાભ) નથી. એ કેવળ પોતાના હૃદયનો ઉન્મત્ત છે. એનાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે. જાતિ આદિના મદથી ઉન્મત્ત બનેલ મનુષ્ય આ લોકમા શુચિપિશાચ નામના પ્રાહ્મણની જેમ દુ ખી થાય છે અને પરલોકમા અવશ્ય જાતિ આદિની ન્યુનતા પામે છે, અર્થાત્ જાતિ આદિ આડમાથી જેનો જેનો મદ કરે તે તે પરલોકમા હીન (=હલકું) મળે.

પિશાચપ્રાહ્મણ-અતિશય શૌચવાદી પિશાચ નામનો એક પ્રાહ્મણ મનુષ્યોની સાથે રહેવાથી પવિત્રતા જળવાતી નથી એમ વિચારીને મનુષ્યની વસતિ છોડીને સમુદ્ર વચ્ચે એક દ્વિપમા રહેવા ગયો. ડોઈ વેપારી વહાણ સમુદ્રમા ફળી જવાથી પાણીમા વહેતો વહેતો તે દ્વીપમા આવ્યો. ત્યા શેરડી ફળ ઘટી હતી. દરરોજ શેરડીના રસનો આહાર કરવાથી તેને ગોળના ગાગડા જેવા ઝાડા થતા હતા. ફરતા ફરતા આવેલા પ્રાહ્મણે આ ગાગડા જોયા અને રૂળો સમગ્ર ગ્રાખી જોયા તો સ્વાદિષ્ટ લાગ્યા. આથી દરરોજ તેનાથી પેટનું પોષણ કરવા લાગ્યો. એક દિવસ ફરતા પેલા

આદાવત્યમ્યુદયા, મધ્યે શૃંગારહાસ્યદીપ્તસાઃ ।

નિકપે વિપયો વીમત્સકરુણલજ્જામયપ્રાયાઃ ॥૧૦૬॥

ઉત્તર - વિપયોની લાલમાથી હૃદય અતિશય વ્યાકુલ હોય તો પણ આગમને (=સિદ્ધાંતનો) ધરાધર અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

આગમનો અભ્યાસ કરવાથી વિપયોની લયંકરતા આદિનું જ્ઞાન થાય છે અને દૃઢ બને છે. એનાથી વિપયો પ્રત્યે દ્વેષવૃત્તિ જાગે છે અને આસક્તિ દૂર થાય છે. આથી વિપયલાલસા દૂર કરવા મહાપુરુષપ્રણીત વૈરાગ્યગર્ભિત સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ પ્રતિદિન કરવો જોઈએ.

વિપયોની અનિષ્ટતા—

[૧૦૬] (૧) વિપયો પ્રારંભમા ઉત્સવ જેવા લાગે છે, અર્થાત કોઈ ઉત્સવનો પ્રસંગ આવવાનો હોય તો તેના આવવાના પહેલાં જ જેમ એક પ્રજ્ઞા રત્ની આનંદની લાગણી પેદા થાય છે, તેમ વિપયો ઉપભોગની પહેલા જ આનંદની લાગણી પેદા કરે છે. (૨) વિપયો મધ્યમાં-વિપયોપભોગ દરમિયાન વેશભૂષા, કેશભૂષા, અલંકારોનો શણગાર, મુખચુંબન, હાસ્ય આદિ દ્વારા શૃંગાર અને હાસ્યરસથી

यद्यपि निषेव्यमाणा, मनसः परितुष्टिकारका विषयाः ।
किंपाकफलादनवद् भवन्ति पश्चादतिदुस्तताः ॥१०७॥

રસને પ્રદીપ્ત બનાવે છે, આનંદમાં વૃદ્ધિ કરે છે
(૩) વિષયો અંતે (વિષયોપલોગ થયા પછી) (૧)
બિલત્સા, (૨) કંટણી, (૩) લલ્લજા, (૪) અને લયને
પ્રાપ્તિ ઉત્પન્ન કરે છે.

(૧) કામાગોને ખુદલા જોઈને ઘૂણા ઉત્પન્ન થાય છે.

(૨) કામિનીના અગમ દાત અને નખથી નિર્દય-
પણે કરેલા ક્ષતો જોઈને કામિની પ્રત્યે કંટણી જાગે છે.

(૩) વસ્ત્રહીન દશા જોઈને શરમ આવે છે.

(૪) આવી અવસ્થામાં પોતાને બીજાઓ જોઈ
ન જાય તેનો લય લાગે છે.

આમ વિષયોપલોગના પ્રારંભમાં (આનંદ કે
રાગરૂપ) અસ્વસ્થતા, મધ્યમાં મોહની તીવ્ર વેદના,
અને અંતે બિલત્સા આદિ થવાથી વિષયસુખો
ત્યાજ્ય છે.

[૧૦૭] પ્રશ્ન - વિષયો ગમે તેવા હોય, પણ
સેવનકાળે તો સુખ જ આપે છે, આથી એનું સેવન
શા માટે ન કરવું?

(૯) આચાર-અધિકાર.

इति गुणदोषविपर्या-सदर्शनाद्विषयमूर्छितो ह्यात्मा ।
 भवपरिवर्तनभीक्ष्मि-गचाग्मवेक्ष्य परिरक्ष्यः ॥११२॥
 सम्यक्त्वज्ञानचारित्रतपोवीर्यान्मક્ષો जिनैः प्रोक्तः ।
 पञ्चविद्योऽयं विविवत्, सा व्याचारः समनुगम्यः ॥११३॥
 पटुजीवकाययतना. लૌકિકમન્તાનગૌર્વત્યાગઃ ।
 ગીતોષ્ણાદિપરીપહ-વિજયઃસમ્યક્ત્વમવિકમ્પ્યમ્॥૧૧૪॥

[૧૧૨] આ પ્રમાણે ગુણને દોષ તરીકે અને દોષને ગુણ તરીકે જોવાપી (=હિતકરને અહિતકર અને અહિતકરને હિતકર માનવાથી) વિષયમા આસક્ત બની ગયેલા આત્માનું, લવબ્રમણથી લયલીત બનેલા-એએ આચારાંગ સૂત્રનું અધ્યયન કરીને. બરોબર રક્ષણ કરવું જોઈએ.

[૧૧૩] આચારાંગ સૂત્રમા જિનેશ્વરેએ દર્શાવે, જ્ઞાન ચારિત્ર. તપ, વીર્ય એમ પાંચ પ્રકારનો સાધુનો આચાર કહ્યો છે એને વિધિપૂર્વક જાણવો જોઈએ.

૧૧૪-૧૧૭ ગાથાની ભૂમિકા

ત્યારે ગણધરેએ સૂત્રથી દૃષ્ટિવાદની રચના કરી ત્યારે સર્વ પ્રથમ આચારાંગ સૂત્રની રચના કરી હતી.

પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના મહાપરિણા નામના સાતમા અધ્યયનનો ઘણા કાગથી વિરોધ થયો હોવાથી વર્તમાનમા આચારાગના કુલ ૨૪ અધ્યયનો છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથની ૧૧૪ થી ૧૧૭ એ ચાર ગાથાઓમા આચારાગના પ્રત્યેક અધ્યાયમા કયા વિષયનું પ્રતિપાદન છે તેનો નિર્દેષ કરવામા આવ્યો છે ૧૧૪-૧૧૫ એ બે ગાથાઓમા પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના નવ અધ્યયનોના વિષયોનો, ૧૧૬ મી ગાથાના બીજા શ્રુતસ્કંધની પ્રથમ ચૂલિકાના સાત અધ્યયનોના વિષયોનો, ૧૧૭ મી ગાથામા બાકીની ત્રણ ચૂલિકાઓના વિષયોનો નિર્દેષ કરવામા આવ્યો છે,

પહેલા શ્રુતસ્કંધના અધ્યયનોના વિષયો

[૧૧૪-૧૧૭] (૧) પર્જીવકાયયનના પ્રથમ અધ્યયનમાં શરીરથી જુદા હવની સિદ્ધિ, પૃથ્વીકાય આદિ છ પ્રકારના હવોનું સ્વરૂપ, હવોનો ધાન કરવાથી અશુભ કર્મોનો બંધ ધાય છે, માટે હવ-ધાતનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ, ઇત્યાદિ બહુ-વવામા આવ્યું છે.

(૨) લૌકિકસન્તાનંગૌરવત્યાગ બીજા અધ્યય-

નમા લૌકિક મર્ગ પ્રકારના મળાંધીઓમા ત્યાગ, તેમના ગૌરવનો-આદરનો ત્યાગ, દૃઢતા, વિષય, કપાય, મદ, માન આદિનો ભાગમા અનાસક્તિ, સાધુઓ દેહના ગ્દાણુ માટે વસ્તુઓ લોકોએ પાતાના માટે બનાવી હોય લેવી, સાધુ માટે બનાવેલી નહિ લેવી, લોકમ છતાં લોકથી જલકમવની જેમ નિર્લેપ રહેવું, અનેક વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે

(૩) ગીતોષ્ણાદિપરીપદજય - ત્રીજા અધ્યયન શીત, ઉષ્ણ આદિ ૨૨ પરીપદોને સહન : સમ્યક્ વિવેક રહિત ગૃહસ્થોના દોષો, સમ્યક્ નિ સહિત ગૃહસ્થોના ગુણો, સમ્યક્ વિવેક રહિત ગૃહસ્થોના દુઃખો, સયમના અનુષ્ઠાન વિના કેવળ કષ્ટ સહન કરવાથી શ્રમણપણુ આવતુ નથી, કે યોનો ત્યાગ, પાપકાર્યોથી વિરતિ ધૃત્યાદિનું વર્ણન કરવામા આવ્યું છે

(૪) સમ્યક્ત્વમવિકમ્પ્યમ્ - ચોથા અધ્યયન સમ્યક્દર્શનને નિર્મલ બનાવવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે, તથા સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ તપ અને સમ્યક્ ચારિત્રનું વર્ણન કરવામા આવ્યું છે.

(૧૮) નિપચાક્રિજા-ગીત અ. મા સ્વાધ્યાયને યોગ્ય સ્થાનનુ વર્ણન છે.

(૧૯) વ્યુત્તમર્ગક્રિયા-ત્રીત અ. માં મલ-મૂત્ર આદિના ત્યાગને યોગ્ય સ્થાનનુ વર્ણન છે.

(૨૦) શબ્દક્રિયા-ચેથા અ. મા સાંભળવામાં આવતા શબ્દોમાં રાગ-દ્વેષના ત્યાગનો ઉપદેશ છે.

(૨૧) રુપક્રિયા-પાત્રમા અ. માં સારા નરમ રૂપ વિશે રાગદ્વેષના ત્યાગનો ઉપદેશ છે.

(૨૨) પરક્રિયા-છટ્ટા અ. મા પગ ધોવા આદિની ક્રિયા ખીન્તઓ પાસે નહિ કરાવવાનો ઉપદેશ છે.

(૨૩) અન્યોઽન્યક્રિયા-સાતમા અ. મા એક-ખીન્તની પાસે પગ ધોવરાવવા આદિ ક્રિયા નહિ કરવાનો ઉપદેશ છે.

(૨૪) પદ્મમહાવ્રતદાઢ્યઃ.-ત્રીજી ચૂલિકામાં પાંચ મહાવ્રતોમાં સ્થિર બનવા માટે જ્ઞાન, દર્શન, આ-

સાધ્વાચારઃ સ્વલ્પ-મદ્દાદ્ગપદસહસ્રપરિપઠિતઃ ।
સમ્યગ્નુપાલ્યમાનો, રાગાદીન્મૂલતો હન્તિ ॥૧૧૮॥

રિત્ર તપ વગેરેની ભાવનાઓ તથા દરેક મહાવ્રતની
પાચપાચ ભાવનાઓ બતાવવામા આવી છે.

(૨૫) ત્વમુક્તતા સર્વન્નજ્ઞેભ્ય-ચોથી ચુલિકામા
સર્વ મગોથી વિમુક્તિ-છૂટકારો મેળવવા અંગેનું
વર્ણન છે ૨૧

(૧૧૮) સાધુના આચારનુ પ્રતિપાદન કરનાર
આચારાંગ સૂત્ર ૧૮૦૦૦ પદ પ્રમાણુ છે. આચારાંગ
સૂત્રમા જણાવેલા સાધુના આચારોનુ વ્યવસ્થિત
પાલન કરવામા આવે તો એ રાગાદિ દોષોને જડ-
મૂળથી ઉખેડી મૂકે છે.

૩૧ આચારાંગમા પાંચ ચુલિકાઓ છે ખલુ ઘડા
પ્રાચીનકાળથી પુર્વચારોએ પાચની નિર્માય ચલિકાને
આચારાંગથી અલગ પાડી છે તેમા પ્રાચનિકનો ચિન્હ
આવે છે.

આચારગ્રંથયનોક્તા-ર્થમાવનાચગ્ગણગુપ્તદ્વયમ્ ।

નતદસ્મિન્ કાલઘિવાં, યત્ર ક્વચનામિમવનં મ્યાન્ ॥૧૧૯

પૈશાચિકમાગ્ન્યાનં, શ્રુત્વા ગોપાયનં ચ કુલવધ્વાઃ

સંયમયોગૈર્નત્મા, નિર્ણયં આપૃતઃ કાર્યઃ ॥૧૨૦

[૧૧૯] આચારાગમા કહેલા અર્થોનુ (=આચારોનું) ભાવપૂર્વક પાલન કરીને મનને સુરક્ષિત રાખનારને કપાય-વિપય આદિ અનાચારો એક ક્ષણ પણ પરા ભવ કરી શકતા નથી.

[૧૨૦ ; પિશાચની વાર્તા અને કલવધૂન મરણાણુનો પ્રમગ સાબળીને સાધુએ સંયમની સાધનામા સતત લીન રહેવું જોઈએ.

પિશાચ વાર્તા—કોઈ વણિકે મંત્રના પ્રભાવે એક પિશાચને (રાક્ષસને) વશ કરી લીધો. પિશાચે વણિકને કહ્યું—હું તારો સેવક છું પણ તારે મને કંઈને કંઈ કામ આપવું પડશે નહિ તો હું તને સ્વાહા કરી જઈશ. વણિકે મહેલ, બાગ, બગીચા આદિ તૈયાર કરાવી લીધા બાદ ઘરની બાબતમા એક વાંસ ઊભો કરાવીને પિશાચને આજ્ઞા કરી જ્યાં સુધી હું બીજું કામ ન મોપું ત્યાં સુધી તારે આ વાસ ઉપર

अणविपणिमधर्मा. मर्त्यानामृद्धिसमुदयाः सर्वे ।
सर्वे च शोकजनकाः. मंयोगा विप्रयोगान्ताः ॥१२१॥

અડ-ઉતર ઠર્યા ઠરવુ. આથી વાણિયાના પ્રાણ લેવાનો અવસર આવ્યો ન હતો, તેમ રાત-દિવસ સંયમના આચારોમા લીન રહેનાર સાધુને પ્રમાદ આદિ અનાચારો જરાપણ ઉગ્ગન કરી શકતા નથી.

ફેલવટ્ટ પ્રસંગ-પરદેશ ગયેલો પતિ વર્ષો થવા છતાં ન આવવાથી અકુળાચેલી એક યુવતિએ કોઈ રંગીલા યુવાનના પ્રેમમા પડવાનો વિચાર કર્યો. તેના મસરાને ખખર પડતા મસરાએ પોતાની સ્ત્રી સાથે ખોટો (-દેખાવનો) અણખનાવ કરીને ઘરનો દારનાર પૂત્રવધૂને સોંપી દીધો. આથી વહેલી સવારથી મોટી ગત સુધી સતત ઘરના કામે કરીને લોથપોથ ખની જવાથી ગમે ઘસઘસાટ બિંધી જતી. સવારના વહેલા બિંધીને ઘરના કામે લાગી જતી. આથી તેની વિષયેચ્છા કશી ગઈ. હવે તેને યુવાન યાદ પણ આવે ન હતો. આમ, જે સાધુ પોતાના આચારોમા સતત મથણુલ ગ્રે છે તેને વિષય આદિ દોષો સ્તાવી શકતા નથી.

[૧૨૧] મનુષ્યોની સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ દણુ-વારમાં વિપણિભ (=અનુભવ પરિણામ) પામી જાય છે.

યત્ત્વર્વચિપયશંકોન્ન્યં ^{૨૦}સુખં પ્રાપ્યતે સરાગેણ ।
 તદનન્તકોટિગુણિતં, મુધૈવ લભતે વિગતરાગઃ ॥૧૨૪॥
 ષ્ટવિયોગાપ્રિયસં-પ્રયોગકાંક્ષાસમુદ્ભવં દુઃસ્વમ્ ।
 પ્રાપ્નોતિ યત્યરાગો, ન મંસ્પૃગતિ તદ્વિગતરાગઃ ॥૧૨૫॥
 પ્રગમિતવેદકપાયમ્ય, હામ્યરત્યરતિગોકનિમૃતસ્ય ।
 ભયકુલ્માનિરભિભવસ્ય, યત્ત્મુખં તત્કુતોઽન્યેષામ્ ॥૧૨૬॥

પ્રશાંતનુ પ્રશમ મુખ-

(૧૨૪-૧૨૬) સરાગી જીવ સઘળા વિષયોની
 ઈષ્ટા મુજબ પ્રાપ્તિ થતા જેટલું મુખ અનુભવે છે,
 તેનાથી અનત કોટિગણું મુખ વીતરાગ વિના મૂંઝે
 અને વિના પ્રયત્ને અનુભવે છે.

ઈષ્ટવિયોગ અને અનિષ્ટ સંયોગની ચિંતાથી
 (ઈષ્ટનો વિયોગ થતા તેને મેળવવાની અને અનિષ્ટનો
 સંયોગ થતા તેને દૂર કરવાની ચિંતાથી) ઉત્પન્ન થતું
 રાગીનું હું ખ વીતરાગને લગાડે સ્પર્શતું નથી.

જેના વેદ અને ઉપાય શમી ગયા છે, જે હાસ્ય,
 રતિ, અન્તિ, અને શોષના પ્રસંગોના પણ હાસ્યાદિને

લોકઃ સ્વલ્પાધારઃ, સર્વેષાં વ્રત્તચારિણાં યસ્માત્ ।
 તસ્માલ્લોકવિરુદ્ધં, ધર્મવિરુદ્ધં ચ સંત્યાજ્યમ્ ॥૧૩૧॥
 દેહો નાસાધનકો, લોકાધીનાનિ સાધનાન્યસ્ય ।
 સદ્ધર્માનુપરોધાત્તન્માલ્લોકોઽભિગમનીયઃ ॥૧૩૨॥

સાધુઓની શરીર રક્ષા ઇષ્ટ છે=શાસ્ત્રસંમત છે. શરીરરક્ષા માટે લોકના ધરે જવું, આહારાદિ શા માટે બનાવ્યા છે ઇત્યાદિ પૃચ્છા કરવી, તેની આજીવિકાનું સાધન શું છે તે જાણવું, આર્થિક સ્થિતિનો અને માનસિક લાવનો ખ્યાલ રાખવો ઇત્યાદિ લોકચિંતાન પણ શાસ્ત્રસંમત છે. પણ ધર્માચરણમાં જરૂર પડે તેટલા પૂરતી જ શરીરરક્ષા અને શરીરરક્ષા પૂરતી જ લોકચિંતા હોવી જોઈએ.

[૧૩૧] સર્વ સાધુઓને લોક આધાર છે. કારણ કે લોકમાં રહીને અને લોકની મદદથી સંયમની સાધના થાય છે. માટે સાધુઓએ લોકવિરુદ્ધ (-સૂતકવાળા કે લોકનિંદા ધરોમાંથી ગોચરી લાવવી વગેરે) અને ધર્મવિરુદ્ધ (-મદ્યપાન આદિ) કાર્યોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

[૧૩૨] અન્ન-પાન, વસ્ત્ર-પાત્ર, વસતિ આદિ

દોષેણાનુપકારી, ભવતિ પરો યેન યેન વિદ્વેષ્ટિ ।
સ્વયમપિ તદ્દોષપદં, સદા પ્રયત્નેન ^{૩૪} પરિહાર્યમ્ ॥૧૩૩॥

સાધનો વિના શરીરનિર્વાહ ન થઈ શકે. શરીરના સાધનો લોકોને આધીન છે=લોકોની પાસેથી ભિક્ષા દ્વારા મેળવવાના છે. માટે સાધુએ અવસરે પોતાના ક્ષાંતિ આદિ ધર્મને બાધ ન આવે તેમ લોકોને અનુસરવું જોઈએ. લોકવ્યવહારના આધારે ચાલવું જોઈએ.

(૧૩૩) જે જે દોષના સેવનથી અન્ય વ્યક્તિ ગુસ્સે થાય છે અને અપકાર કરે છે, પોતે પણ સદા ધાળજીથી તે તે દોષના સ્થાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અર્થાત્ અમુક અયોગ્ય કાર્ય અમુક વ્યક્તિએ કર્યું, એનાથી લોકો એના દુશ્મન થઈ ગયા એ પ્રમાણે સાધુએ લોકમા જોયું, તો સાધુએ પણ તે કાર્યથી દૂર રહેવું જોઈએ.

૩૪ અન્યઃ ઇર્ષ્યન્ પરસ્ય દષ્ટ. વિચ્છિદ્રપ્રિયકારણમ્,
તદ્વેદ્ય સ્વયમપિ તદ્દોષસ્થાનં પરિહાર્યમ્ ।

પિણ્ડઃ ગમ્યા વસ્ત્ર-પણાદિ પાત્રેપણાદિ યન્નાન્યન્ ।
 કલ્પ્યાકલ્પયં મદ્દર્મ-દેહમશ્વાનિમિત્તોક્તમ્ ॥૧૩૮॥
 કલ્પ્યાકલ્પયવિવિજઃ, મંચિગ્નમહાયકો વિનીતાત્મા ।
 દોષમલિનેઽપિ લોકે, પ્રવિહરતિ “મુનિર્નિરુપલ્લેપઃ ॥
 ॥ ૧૩૯ ॥

[૧૩૮] આહાર-પાણી, શય્યા, વસ્ત્રેપણા, પિંડ-પણા તથા અન્ય જે કોઈ વસ્તુ (વશે અમુક કદાચ છે (વાપરી શકાય છે), અમુક અકદાચ છે (ન વાપરી શકાય) એમ શાસ્ત્રમા કહેલી કદાચ-અકદાચની વ્યવસ્થા સચમધર્મની અને દેહની રક્ષા માટે છે.

કદાચ-અકદાચ વ્યવસ્થા મુખ્યતઃ સંયમધર્મની રક્ષા માટે છે, દેહ સચમરક્ષાનું સાધન હોવાથી જીવંતથી તેની રક્ષા માટે પણ છે. [આથી સંયમધર્મની અને દેહની રક્ષા અનુસારે ક્યારેક કદાચ પણ અકદાચ અને અકદાચ પણ કદાચ બની જાય છે, આ હકીકત આ ગ્રંથમાં જ આગળ ૧૪૩-૧૪૬ એ ચાર શ્લોકોમાં કહેવામા આવશે.)

[૧૩૯] શું કદાચ છે, શું અકદાચ છે,

૩૮ પ્રકરેણ વિવિધમનેકપ્રકારં રજો હરતિ પ્રવિહરતિ ।

યદ્વત્પદ્માધારમપિ, પદ્મજં નોપલિપ્યતે તેન ।

ધર્મોપકરણઘૃત્વપુ-રપિ સાધુર્લેપકસ્તદ્વત્ ॥૧૪૦॥

યદ્વત્તુરગઃ સત્સ્વ-પ્યામરણવિભૂષણેષ્વનમિપક્તઃ ।

તદ્વત્પુગ્રહવાનપિ, ન સંગમુપયાતિ નિર્ગ્રન્થઃ ॥૧૪૧॥

કૃદ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય અને તે વસ્તુ વિના
આલે તેમ ન હોય તો અદ્ય દોષવાળી અકૃદ્યથી
પણ શરીરરક્ષા કરવી, કૃદ્ય પણ અકૃદ્ય ક્યારે
ળને, અકૃદ્ય પણ કૃદ્ય ક્યારે ળને... આમ કૃદ્ય-
અકૃદ્યની વિધિના જે જાણુદાર છે, સ્મારભીરુ
અને જ્ઞાનક્રિયાના તત્પર મુનિઓ જેને સાધનામા
સહાય કરે છે, જે સ્વભાવથી જ વિનીત છે, આવા
મુનિ મહાત્મા રાગ-દેષથી દૂષિત લોહમા રહેવા છતા
રાગ-દેષથી અલિપ્ત રહીને આત્માના ચોટેલી
વિવિધ પ્રકારની દર્મરજને વિવિધ ઉપાયોથી ખ ખેરી
નાખે છે.

[૧૪૦-૧૪૧] પ્રશ્ન-શુ દાદવમા પગ મૂક-
વાળી પગ દાદવથી ન લેપાય ? લેપાય જ. તેમ વસ્ત્રા-
દિના ઉપયોગ કરવા છતા સાધુ મૂર્છાથી ન લેપાય
એ વાત મનજમા હસતી નથી.

ઉત્તર-દમલ દાદવમા ઉત્પન્ન થવા છતાં દાદવથી

ग्रन्थः कर्मप्रविधं, मिथ्यात्वाविरतिदुटयोगाश्च ।
तज्जयहेतोरगटं, संयतते यः स निर्ग्रन्थः ॥१४२॥

અલિપ્ત રહે છે એ પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે. એ ૧
પ્રમાણે અંયમપાત્રન માટે વસ્ત્ર આદિ ઉપકરણોથી
શરીરની રક્ષા કરવા છતાં માધુ મૂર્છા આદિ દોષોથી
નિર્લેપ રહી શકે છે

ખીનુ દષ્ટાન ગુણો. અશ્વના શરીરને જાતજાતના
અલંકારોથી અલંકૃત કરવા છતાં તે તેમાં આસક્ત
બનતો નથી. કારણ કે તેને એ અલંકારોમાં મારા
પણાની બુદ્ધિ થતી નથી. તેમ માધુઓ વસ્ત્રાદિ રા
ખવા છતાં તેમા મારાપણાની બુદ્ધિ ન હોવાથી અના
સક્ત રહે છે. આથી તે માધુને નિર્ગ્રંથ કહેવામાં
આવે છે.

નિર્ગ્રંથનું લક્ષણ—

[૧૪૨] આઠ પ્રકારના કર્મો, મિથ્યાત્વ, અવિ
રતિ અને અશુભયોગો એ ગ્રંથ=ગાંઠ છે. [કારણ
એનાથી આત્મા સંસારમાં બંધાય રહે છે.] આ
ગાંઠને છોડવા માટે જે નિષ્કપટપણે આગમોના
વિધિથી પ્રયત્ન કરે તે નિર્ગ્રંથ છે.

મની રક્ષા માટે જ છે. આમ ૧૩૮ મી ગાથામાં જણાવ્યું છે. આ સિદ્ધાંતના આધારે, જેનાંથી મંય-મરક્ષા-સંયમવૃદ્ધિ થાય તે કલ્પ્ય અને જેનાથી સંયમની હાનિ થાય તે સઘળું અકલ્પ્ય, આવો સિદ્ધાંત બાંધી શકાય ?

ઉત્તર:-હા. નિશ્ચય (ઉત્સર્ગ) દૃષ્ટિએ એ સિદ્ધાંત બરોબર છે. જે જ્ઞાન, શીલ, અને તપની વૃદ્ધિ કરવામાં અને દોષોને ડામી દેવામાં સહાયતા કરે છે તે કલ્પ્ય છે. બાકીનું સઘળું અકલ્પ્ય છે.

તેમજ, જે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અને શુભ યોગો ઉપર કુઠારાઘાત કરે છે, તથા પ્રવચનહિંસનાનું કારણ બને છે, તે કલ્પ્ય હોવા છતાં અકલ્પ્ય બને છે. (૧૪૪)

આથી જ પિંડ, શય્યા, વસ્ત્ર-પાત્ર, ઔષધાદિ જે કંઈ શુદ્ધ હોવાથી કલ્પ્ય હોવા છતાં સયમનો ઘાત કરનાર હોય તો અકલ્પ્ય બને છે, અને અકલ્પ્ય પણ સંયમની રક્ષા-વૃદ્ધિમાં મદદગાર થાય તો કલ્પ્ય બને છે. (૧૪૫)

આમ, કેાઈ વસ્તુ એકાંતે કલ્પ્ય કે અકલ્પ્ય નથી. અનુક વસ્તુ કલ્પ્ય છે કે નહિ તેના નિર્ણય

જન્મજગમગ્નમયૈ—ગમિદ્રુતે વ્યાધિવેદનાગ્રન્તે ।
 જિનવચ્ચનાદન્યત્ર, નામ્નિ ગ્રન્થં ત્વચ્ચિદ્દોકે ॥૧૫૧॥
 એકસ્ય જન્મમરણે, ગતયથ ગુનાશુમા મમાર્વતં ।
 તસ્માદાકાલિકહિત—મેકેનૈવાન્મનઃ કાર્યમ્ ॥૧૫૨॥
 અન્યોઽહં સ્વજનાત્પરિ—જનાઞ્ચ વિમવાન્છરીરક્તાચંતિ ।
 યસ્ય નિયતા મતિરિયં, ન વાધતે તં હિ શોભકલિઃ ॥
 ॥ ૧૫૩ ॥

(૧૫૨) અશરણુ ભા૦—જન્મ, વરા, મરુ
 અને ભયથી હેરાન થઈ ગયેલા અને વ્યાધિ વેદનાથી
 ઘેરાયેલા આ લોકમા જીવને કયાય શરણું નથી
 સિવાય તિર્થંકરનું વચન—આજ્ઞા

(૧૫૩) એકત્વ ભા૦—ભવબ્રમણમા જીવ
 એકલો જ જન્મે છે, એકલો જ મરે છે, શુભ
 અશુભ ગતિ એકલાની જ થાય છે, માટે ખીજા
 હિતથી મારું પણ હિત થઈ જશે અથવા (હું પ્રયત્ન
 નહિ કરું તો પણ) ખીજા મારું હિત કંઈ
 આપશે એવી આશા રાખ્યા વિના એકલાએ
 (=પોતાની જાત મહેનતે જ) પોતાનું સદા સ્થાન
 (=સંયમદ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ) હિત કરી લેવું જોઈએ

(૧૫૪) અન્યત્વ ભા૦—માતા-પિતા આ

ધર્મસ્ય દયા મૂલં, ન ચાક્ષમાવાન્દયાં સમાદત્તે ।
 તસ્માદ્યઃ ક્ષાન્તિપરઃ, સ સાધયત્યુત્તમં ધર્મમ્ ॥૧૬૮॥
 વિનયાયત્તાશ્ચ ગુણાઃ, સર્વે વિનયશ્ચ માર્દવાયત્તઃ ।
 યસ્મિન્માર્દવમસ્થિલં, સ સર્વગુણભાવત્વમાપ્નોતિ ॥૧૬૯॥
 નાઽનાર્જવો વિગૃહ્યતિ, ન ધર્મમારાગયત્યશુદ્ધાત્મા ।
 ધર્માદિતે ન મોક્ષો, મોક્ષાત્પરમં સુખં નાન્યત્ ॥૧૭૦॥

(૯) બ્રહ્મચર્ય-મૈથુનની નિવૃત્તિ (૧૦) આકિંચન્ય-પરિગ્રહનો અભાવ.

અહીંથી ક્રમશઃ એક એક ગાથાથી દરેક ધર્મનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

[૧૬૮] પ્રસ્તુત દશ પ્રકારના ધર્મનું મૂળ દયા છે. ક્ષમારહિત પ્રાણી દયા કરી શકતો નથી. આથી જે ક્ષમાશીલ છે તે આ દશ પ્રકારના ધર્મને સારી રીતે આરાધે છે દયા=પ્રાણીની પ્રાણરક્ષાનો ભાવ.

[૧૬૯] સઘળા ગુણો વિનયને આધીન છે. વિનય નમ્રતાને આધીન છે. જેનામાં પૂર્ણ નમ્રતા છે તે સઘળા ગુણોને મેળવે છે.

[૧૭૦] આર્જવથી રહિત (=ભાયાવી) મનુષ્ય

પન્ચાસવાદ્વિમણં, પંચેન્દ્રિયનિગ્રહઃ કવાયજયઃ ।
 ઢણ્ડત્રયવિરતિથ્વે-તિ. સંયમઃ સપ્તદશભેદઃ ॥૧૭૨॥

વસ્તુની શુદ્ધિ એ દ્રવ્યશૌચ છે. આ બે પ્રકારના શૌચમાં લાવશૌચની પ્રધાનતા છે. તે છતાં મર્યાદાનુસાર દ્રવ્યશૌચનો પણ આવશ્યકતા છે. સાધુએ દ્રવ્યોપકરણ (રત્નેહરણ આદિ), અન્ન-પાણી, શરીર આદિની શુદ્ધિ પણ પ્રયત્નપૂર્વક કરવી જોઈએ.

[૧૭૨] હિ સા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ એ પાંચ આસવોથી વિરતિ, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ ચાર કષાયોનો જ્ય, મન, વચન અને કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિને રોકવી, આ પ્રમાણે સત્તર પ્રકારને સંયમ છે.^{૪૫}

૪૫ પાંચ સ્થાવર અને ચાલતી વસ્તુઓ નવના રક્ષણ ૩૧ નવ સંયમ, પ્રેક્ષ્યસંયમ, ઉપેક્ષ્ય સંયમ, અપહૃત્ય સંયમ, પ્રમૃત્ય સંયમ, કાય સંયમ, વાદ્ સંયમ, મનઃ સંયમ, અને ઉપકરણ સંયમ એ સત્તર પ્રકારે પણ સંયમ છે, તત્ત્વાર્થ અ. ૯, સુ ૬ માં લાપ્ય તથા ટીકા

અનશનમૂનોદરતા, વૃત્તેઃ સંક્ષેપણં રસત્યાગઃ ।

કાયાકલેશઃ સંલી-નતેતિ વાઙ્યં તપઃ પ્રોક્તમ્ ॥૧૭૫॥

[૧૭૫] અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસ-
ત્યાગ, કાયાકલેશ, સંલીનતા—એ છ પ્રકારનો બાહ્યતપ છે.

અનશન—અમુક ટાઈમ માટે કે ચાવજીવ આહારનો ત્યાગ, નવકારશીથી આરંભી છ માસ સુધીનું સર્વ પ્રકારનું તપ અનશન તપ છે.

ઊણોદરી.—બૂખથી એછો આહાર લેવો.

વૃત્તિસંક્ષેપ—આહાર લાલસાની વૃત્તિને ઘટાડવાના ધ્યેયથી અમુક જ દ્રવ્યો વાપરવા તે સિવાયના દ્રવ્યોનો ત્યાગ, અથવા અમુક ઘરોમાં જ ગોચરી જવાનો નિયમ વગેરે.

રસત્યાગ—દૂધ આદિ વિગઈનો કે કેરી આદિના રસનો ત્યાગ.

કાયાકલેશ—કાયાત્સર્ગ, લોચ આદિ દ્વારા કાય કષ્ટ સહન કરવું.

સંલીનતા—વિવચો અને રાગ-દેવથી ઇદ્રિયોની અને ક્રોધાદિ ક્રપાઓથી મનની નિવૃત્તિ કરવી. કાયા આદિના નિરર્થક વ્યાપારને ટાકવો એ પણ સંલીનતા છે.

દિવ્યાત્કામરતિમુખ-ત્રિવિધં ત્રિવિધેન વિરતિરિતિ
નવકમ્ ।

ઔદારિકાદપિ તથા, તદ્વ્રત્ત્યાષ્ટાદશવિકલ્પમ્ ॥૧૭૭॥
અધ્યાત્મવિદો મૂર્છાં, પરિગ્રહં વર્ણયન્તિ નિશ્ચયતઃ ।
તમ્માદ્વૈરાગ્યેપ્સો-ગત્કિશ્ચન્યં પરો ધર્મઃ ॥૧૭૮॥
દશવિધવર્માનુષ્ઠા-યિનઃ સદા રાગદ્વેષમોહાનામ્ ।
૪૭ દ્વરૂઢવનાનામપિ, ભવત્યુપશમોડલ્પકાલેન ॥૧૭૯॥

(=આત્મામા) પ્રભાવ, અંદર (=જૈન શાસનમાં)જ
પ્રસિધ્ધિ, બહાર (=વ્યવહારમાં) તપસ્વી તરીકે
અપ્રસિધ્ધિ.....આ કારણોથી આ તપ અભ્યંતર છે.

[૧૭૭] મન, વચન, અને ક્રાયાથી ન કરવું,
ન કરાવવું અને ન અનુમોદવું, એ (૩×૩=૯) નવ
પ્રકારે દેવતા સંબંધી અને મનુષ્ય સંબંધી મૈથુનથી
નિવૃત્તિ-એમ (૬×૨=૧૮) બ્રહ્મચર્યાના અઠાર લેટો છે

[૧૭૮] અધ્યાત્મને જાણનારા મહાપુરુષો પર-
માર્થ દૃષ્ટિએ મૂર્છાને જ પરિગ્રહ કહે છે આથી વેરા-
ગ્યના અભિલાષી માટે મૂર્છાત્યાગ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે.

ધર્મ સેવનનું ફળ—

[૧૭૯-૧૮૦] સદા દશ પ્રકારના યતિધર્મનું

(૧૩) ધર્મકથા અધિકાર

પ્રવચનમક્તિઃશ્રુતસ-મ્પદુદ્યમો વ્યતિકરશ્ચ સંવિગ્નૈઃ ।
 વૈરાગ્યમાર્ગસદ્મા-વમાવશીમ્થૈર્યજનકાનિ ॥૧૮૧॥
 આક્ષેપણીં વિક્ષેપણીં, વિમાર્ગત્રાધનસમર્થવિન્યાસામ્ ।
 શ્રોતૃજનશ્રોત્રમનઃ-પ્રસાદજનનીં યયાજનનીમ્ ॥૧૮૨॥
 સંવેદનીં ચ નિર્વે-દનીં ચ ધર્મ્યાં કથાં સદા કુર્યાત્ ।
 સ્ત્રીમક્તચૌગ્જનપદ-રુથાશ્ચ દૂરાત્પરિત્યાજ્યાઃ ॥૧૮૩॥

વૈરાગ્યમાર્ગદિમાં સ્થિરતાના ઉપાયો—

[૧૮૧] પ્રવચનની લક્ષિત, શ્રુત સંપત્તિમ
 ઉદ્યમ, અને સંવિગ્ન સાધુઓની સાથે સંપર્ક-એ
 વૈરાગ્યમાર્ગમા, જિનોક્ત જીવાદિતત્વો વિશે (-શ્રદ્ધા
 અને શુભલાવમા મનને સ્થિર રાખે છે.

પ્રવચન એટલે ત્રુતુર્વિધસંઘ, કે શાસ્ત્ર, અથ
 તીર્થ કર. શ્રુતસંપત્તિમા ઉદ્યમ એટલે દરરોજ ન
 નવા શ્રુતના અધ્યયનમાં ઉત્સાહ સંવિગ્ન એટલે
 સંસારલિરુ અથવા ઉદ્યતવિહારી (સયમનું કાલાનુ-
 સાર બરોબર પાલન કરનાર).

[૧૮૨-૧૮૩] ઉક્ત વૈરાગ્યમાર્ગ આદિ ત્રણુમ
 સ્થિર રહેવા સાધુએ સદા આક્ષેપણી, વિક્ષેપણી
 સંવેદની, અને નિર્વેદની-એ ધર્મકથા કરવી જોઈએ

રાગ-દ્વેષથી ઉદ્ધતચિત્ત જીવોને સદ્ધર્મનું
 યથાર્થ પ્રતિપાદન કરે અને (પ્રતિપાદન મુજબ વર્ત-
 નાર) જીવોનું રક્ષણ કરે છે માટે શાસ્ત્ર કહેવાય
 છે. આ પ્રમાણે સર્વજન પુરુષો શાસ્ત્ર શબ્દનો ચોક્કસ
 અર્થ કહે છે.

૪૮આથી જે નિર્દોષ શાસનસામર્થ્ય (=યથાર્થ
 પ્રતિપાદન કરવાની શક્તિ) અને નિર્દોષ ૪૯ રક્ષણ
 બળ ધરાવતું હોય તે શાસ્ત્ર છે. આવું શાસ્ત્ર આ
 (નીચે મુજબ) સર્વજન વચન જ છે.

દ્વિવિદ્યાશ્ચરાચરાગ્યા-સ્ત્રિવિદ્યા સ્ત્રીપુંનપુંમકા જ્ઞેયા ।
 નારકતિર્શ્મમાનુષ-દેવાશ્ચતુર્વિદ્યાઃ પ્રોક્તાઃ ॥૧૯૧॥
 પञ્ચવિદ્યાસ્ત્વેકદ્વિ-ત્રિચતુઃપञ્ચેન્દ્રિયામ્તુ નિર્દિષ્ટાઃ ।
 ક્ષિત્યમ્બુવહ્નિપવન-તરવસ્ત્રસાશ્ચૈતિ પટ્ટભેદાઃ ॥૧૯૨॥

[૧૯૧-૧૯૨] જીવોના જે પ્રકાર-ચર(=ત્રસ) અને અચર (=સ્થાવર). ત્રણ પ્રકાર-સ્ત્રી, પુરુષ, નપુ સક. ચાર પ્રકાર-નારક, તિર્થંચ, મનુષ્ય, દેવ પાંચ પ્રકાર-એકેન્દ્રિય, બેધન્દ્રિય, તેધન્દ્રિય, ચત્તરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, છ પ્રકાર-પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેલકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય.

સ્વેચ્છાથી એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે જઈ શકે તે ચર. તે સિવાય સંસારી સદ્ગુણા જીવો અચર. આ જે ભેદ અનુક્રમે ત્રસ અને સ્થાવર એ નામથી અધિક પ્રસિદ્ધ છે

સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુસક એ ત્રણ ભેદો વ્યવહારમાં પ્રમિધ્ધ છે.

નારક-નરકગતિમાં જન્મે તે. મનુષ્ય-મનુષ્યગતિમાં જન્મે તે. દેવ-દેવગતિમાં જન્મે તે. નારક આદિ ત્રણ સિવાયના સદ્ગુણા સંસારી પ્રાણીઓ તિર્થંચ

શ્રુત:-મન અને ઇન્દ્રિયોની સહાયથી શબ્દ અને અર્થના પર્યાલોચન પૂર્વક થતો બોધ.

અવધિ:-મન અને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા વિના આત્મ-શક્તિથી થતો રૂપી દ્રવ્યોનો બોધ.

મન-પર્યાવ:-અઢીઢીપમા રહેલા પચેન્દ્રિય જીવોના મનનાં વિચારોનો બોધ.

કેવળજ્ઞાન -ત્રણ કાળના સર્વ દ્રવ્યો અને સર્વ પર્યાયોનું જ્ઞાન.

મિથ્યાદર્શન યુક્ત જીવના મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન અજ્ઞાન સ્વરૂપ છે. આથી આ ત્રણ જ્ઞાનનું જે લક્ષણ (=અર્થ) છે તે જ અનુક્રમે મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન, અવધિઅજ્ઞાનનું લક્ષણ છે.

અણુદર્શન -અણુદ્વારા થતો વસ્તુનો સામાન્યથી બોધ, અઅણુદર્શન:-આખા સિવાય ચાર ઇન્દ્રિયો અને મન દ્વારા થતો વસ્તુનો સામાન્યથી બોધ

અવધિ દર્શન:- ઇન્દ્રિયોની સહાય વિના આત્મ-શક્તિથી થતો કેવળ રૂપી દ્રવ્યોનો સામાન્યથી બોધ.

કેવળ દર્શન:-ત્રણે કાળનાં સર્વ દ્રવ્યોનો સામાન્યથી બોધ.

તે ચૈકવિંગતિત્રિ-દ્વિનવાષ્ટાદશવિધાશ્ર વિવ્રેયાઃ ।
પૃથ્થ સાન્નિપાતિક, ઉત્યન્યઃ પञ्चदશભેદઃ ॥૧૧૭॥

[૧૬૭] ઉક્ત ઔપશમિક્ષ આદિ પાંચ લાવોના
અનુક્રમે ૨, ૬, ૧૮, ૨૧, ૩ ભેદો છે. આ પાંચ
લાવો ઉપરાંત છઠ્ઠો સાન્નિપાતિક નામનો લાવ છે
તેના ૧૫ ભેદો છે.

ઔપશમિક્ષના ૨ ભેદ-સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર.

ક્ષાયિક્ષના ૬ ભેદ-જ્ઞાન, દર્શન, દાન, લાભ
લોગ, ઉપલોગ, વીર્ય, સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર.

ક્ષાયોપશમિક્ષના ૧૮ ભેદ-પ્રથમના ૪ જ્ઞાન,
અજ્ઞાન, પ્રથમના ૩ દર્શન, ૫ દાનાદિ, સમ્યક્ત્વ
સર્વાવિરતિ, દેશવિરતિ,

ઔદયિક્ષના ૨૧ ભેદ-૪ ગતિ, ૪ ક્રિયાય,
વેદ, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ. અસિદ્ધત્વ,
લેશ્યા.

પારિણામિક્ષના ૩ ભેદ-જીવત્વ, લબ્યત્વ, અલબ્યત્વ

સન્નિપાત એટલે સ યોગ, ઔપશમિક્ષાદિ ૫
લાવોના પરસ્પર સ યોગથી ઉત્પન્ન થતો લાવ સાન્નિ
પાતિક લાવ. આ લાવ ઔપશમિક્ષ આદિની ને

સ્વર્ગમુખાનિ પગેલા-ખ્યત્યન્તપગેશમેવ મોક્ષમુલ્કમ્ ।
 પ્રત્યક્ષં પ્રગમમુગ્ધં, ન પાવગં ન ^{૫૮}વ્યયપ્રાપ્તમ્ ॥૨૩૭॥
 નિર્જિતમદમદનાનાં, વાકાયમનોવિકામ્હિતાનામ્ ।
 વિનિવૃત્તપગગાના-મિદૈવ મોક્ષઃ મુવિહિતાનામ્ ॥૨૩૮॥

તરણા તુલ્ય તુલ્ય છે. પ્રશમસુખનો મહિમા તો
 કોઈ ઓર જ છે । જુઓ ત્યારે પ્રશમસુખનો મહિમા.

[૨૩૭] પરોક્ષ છે સ્વર્ગના સુખો, મોક્ષના
 સુખો તો વળી અત્યંત પરોક્ષ છે, ત્યારે પ્રશમસુખ
 પ્રત્યક્ષ છે. અત્યારે જ સ્વાનુલવગમ્ય છે. પ્રશમસુખ
 માટે બાહ્ય કોઈ વસ્તુની બીજ માગવી પડતી નથી.
 આ સુખને કોઈ ઝુંટવી શકતું નથી. એને માટે એક
 નયા પૈસાનો પણ ખર્ચ કરવો પડતો નથી. આ સુખ
 હવનપર્યંત અનુલવી શકાય છે.

પ્રશમસુખના સાગરમા ઝીલતા એ મહાત્માઓના
 સુખની તો શી પ્રશંસા કરવી ।

[૨૩૮] મદ-મદનને છૂટી લેનારા, મન, વચન
 અને કાયાના વિકારોથી રહિત, પૌદ્ગલિક આશા-
 ઓથી મુક્ત અને શાસ્ત્રોક્ત વિધિનું પાલન કરનાર

जन्मादिविषयपरिणाममनित्यं दुःखमेव च ज्ञात्वा ।
 ज्ञान्वा च गगदोषान्मक्तानि दुःखानि संसारे ॥२३९॥
 स्वजरीरेऽपि न गज्यति, जत्रापि न प्रदोषमुपयाति ।
 गंगजगमग्नमयै-न्व्यथितो यः स नित्यसुखी ॥२४०॥
 धर्मध्यानाभिरत-^{५६}स्त्रिदण्डविस्तस्त्रिगुप्तिगुप्तात्मा ।
 सुखमार्गं निर्देन्दो, जितेन्द्रियपरीपायः ॥२४१॥

માધ્ય મહાત્માઓને તો અહીં જ મોક્ષ છે !

૨૩૬-૨૪૦] શાળાદિ વિષયોનું પરિણામ
અનિત્ય અને દુઃખસ્વરૂપ જ છે. તથા અંસારના
અવસ્થા હોયો રાજ-દેવના યોગે જ થાય છે એમ
જ્ઞાતિનું. જે પાતાના મારીરમા પણ રાજ કરતો નથી,
રાજ ઉપર પણ દેવ કરતો નથી, રાજ, વરા, મરણ
નબે બચાવી વરાય બળગતો નથી. તે અદા જ સુખી
નું છે.

२३ धनीधानवा. वल. व्यापार. विक्रय प्रतु-
 निने. १०००. १०००. १०००. १०००. १०००. १०००.
 १०००. १०००. १०००. १०००. १०००. १०००.
 १०००. १०००. १०००. १०००. १०००. १०००.

સ્વર્ગમુક્તાનિ પરોક્ષા-પ્રત્યક્ષાન્તપરોક્ષમેવ મોક્ષમુક્તમ્ ।
 પ્રત્યક્ષં પ્રગમમુગ્ધં, ન પાવ્યજં ન ^{૧૮}વ્યયપ્રાપ્તમ્ ॥૨૩૭॥
 નિર્જિતમદમદનાનાં, વાન્નાયમનોવિકાગ્ગહિતાનામ્ ।
 વિનિવૃત્તપરાગાના-મિદૈવ મોક્ષઃ મુવિહિતાનામ્ ॥૨૩૮॥

તરણા તુલ્ય તુલ્ય છે. પ્રશમસુખનો મહિમા તે
 કોઈ એર જ છે । જુઓ ત્યારે પ્રશમસુખનો મહિમા

[૨૩૭] પરોક્ષ છે સ્વર્ગના સુખો, મોક્ષન
 સુખો તો વળી અત્યંત પરોક્ષ છે. ત્યારે પ્રશમસુખ
 પ્રત્યક્ષ છે. અત્યારે જ સ્વાનુભવગમ્ય છે. પ્રશમસુખ
 માટે બાહ્ય કોઈ વસ્તુની બીજા માગવી પડતી નથી
 આ સુખને કોઈ ઝુટવી શકતું નથી. એને માટે એ!
 નયા પૈસાનો પણ ખર્ચ કરવો પડતો નથી. આ સુખ
 જીવનપર્યંત અનુભવી શકાય છે.

પ્રશમસુખના સાગરમા ઝીલતા એ મહાત્માઓન
 સુખની તો શી પ્રશંસા કરવી ।

[૨૩૮] મદ-મદનને જીતી લેનારા, મન, વચ્ચ
 અને કાયાના વિકારોથી રહિત, પૌદ્ગલિક આશા
 ઓથી મુક્ત અને શાસ્ત્રોક્ત વિધિનું પાલન કરનાં

૫૮ ન કેનાઽપિ વ્યયં પ્રાપિતં-વાધિતમ્ ।

ન્દ્રાદિવિષયપરિણામમનિન્યં દુઃસ્વમેવ ચ જાત્વા ।
 જાત્વા ચ ગગદોષાન્મકાનિ દુઃસ્વાનિ સંગારે ॥૨૩૧॥
 સ્વર્ગારંભપિ ન રજ્યતિ, જગ્રાવપિ ન પ્રદોષમુપયાતિ ।
 સંગજગમગ્નભયૈન્ન્યથિતો યઃ સ નિત્યસુખી ॥૨૪૦॥
 ધર્મધ્યાનાભિન્ન- ૫૦ સ્ત્રિદ્રષ્ટવિન્નસ્ત્રિગુપ્તિગુપ્તાન્મા ।
 સુખમાન્ને નિર્દેન્દ્રો, જિતેન્દ્રિયપરીપત્કપાયઃ ॥૨૪૬॥

જાણી ગાતાત્માઓને તે આહી જ મોક્ષ છે ।

૨૩૬-૨૪૦] સખ્યાદિ વિષયોનું પરિણામ
 મનિન્ય રહે દુઃખસ્વરૂપ જ છે. તથા સંસારના
 બધા દુઃખો ગાગ-દોષના યોગે જ થાય છે એમ
 જાણે. જે પાતાના સ્વરૂપના પછુ ગાગ દરેતા નથી,
 તે ૨૩૦ થી દોષ દરેતા નથી. રાજ, વરા, મરણ
 ને બીજી વગેરે જાણનાં નથી તે સદા જ સુખી
 ૨૪૬

વિષયસુખનિરમિલાપઃ, પ્રશમગુણગણામ્યલકૃતઃ સાધુઃ ।
 દ્યોતયતિ યથા ન તથા, સર્વાણ્યાદિત્યતેજાંસિ
 [યથા સર્વા-ણ્યાદિત્યઃ સર્વતેજાંસિ] ॥૨૪૨॥

[૨૪૨] વિષયસુખોથી નિરપેક્ષ, સ્વાધ્યાય,
 સંતોષ આદિ પ્રશમના ગુણોથી અલકૃત સાધુ જેવો
 પ્રકાશ પાથરે છે-તેવો પ્રકાશ સઘળા સૂર્યો લેગા
 મળે તોય ન ૧૦ થાય ।

૬૦ અહીં પ્રકાશ એટલે બાહ્ય વસ્તુ બતાવનાર તેજ
 નહિ, કિંતુ સંતોષ આદિ ગુણોના યોગે શરીરના મુખાદિ
 અંગો ઉપર તરવરતી અલૌકિક ક્રાંતિ. આ પ્રકાશના યોગે
 ભવ્યજીવોને આત્મદર્શન થાય છે.

[૧૭૮]

અશુભશુભ કર્મપાકા-નુચિન્તનાર્થો વિપાકવિચયઃ સ્યાત્
દ્રવ્યક્ષેત્રાકૃત્યનુ-ગમનં સંસ્થાનવિચયસ્તુ ॥૨૪૮

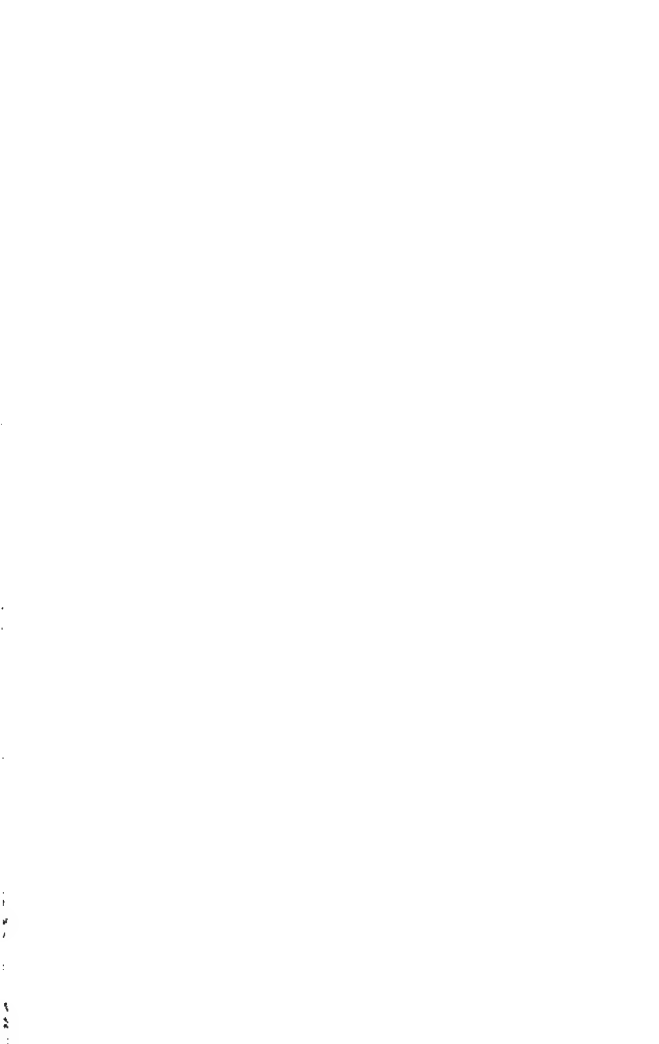
યનો-અનર્થનો વિચાર કરવો એ અપાયવિચય
(અનર્થનો વિચાર) છે. અર્થાત્ સંસારના દુઃખોનો
અને દુઃખોનાં કારણોનો વિચાર કરવો એ અપાય-
વિચય રૂપ ધર્મધ્યાન છે.

ધર્મધ્યાનના અંત્ય ખે ભેદોનું સ્વરૂપ

[૨૪૮] અશુભ અને શુભ કર્મના વિપાકવું
ચિંતન કરવું એ વિપાકવિચય ધર્મધ્યાન છે, છ
દ્રવ્યોની અને ઉર્ધ્વાદિ ત્રિવિધ ક્ષેત્રની આકૃતિનો
વિચાર કરવો તે સંસ્થાનવિચય ધર્મધ્યાન છે.

[૨૧૭]

કચ્ચેરં પ્રથમગ્નેઃ, પલમિટ સ્વર્ગપિવર્ગયોશ્ચ શુભમ્ ।
 સમગ્રાપ્યતેન્નગારેન્નગારિભિશ્ચોત્તમગુણાદયૈઃ ॥૩૦૭॥
 જેવ બને જે, ત્યા પાતાના રધાનને અતુરપ મુખના
 નાનબાવ મરીને રિયતિનેા કાય થતા મનુષ્ય લોકમા
 નગરને ત્યા પુન દુર્લભ સર્વ શુભોની સપત્તિ
 નાપીને સમસ્ત મોના દલદહી મુખ બને જે અને
 નિરિન પ્રાપ્ત મે જે આપેા હવ વધારેમા વધારે
 આપે વધારેની સાર નિયમા ગોમે, કલય જે
 પ્રદાસરતિનુ પ્રમા-

સદ્ભિર્ગુણદોષજૈર્દોષાનુત્સૃજ્ય ગુણઞ્ચા ગ્રાહ્યાઃ ।
 સર્વાત્મના ચ સંતતં, પ્રશમનુસ્વાયૈવ યતિતત્ત્વમ્ ॥

અચાસમજ્ઞસમિહ, છન્દઃશબ્દસમયાર્થતોઽભિહિતમ્ ।
 પુત્રાપરાધવન્મમ, મર્પયિતવ્યં તુઘૈઃ સર્વમ્ ॥૩૧૨॥

લીધી હોય તેમ, જિનશાસનરૂપ સમુદ્રમાંથી ભક્તિ
 પૂર્વક લીધેલી આ ધર્મકથાને (—પ્રશમરતિ પ્રકરણને)
 સાલણીને ગુણ-દોષના જ્ઞાતા સજ્જનોએ આમા રહેલા
 દોષોની ઉપેક્ષા કરીને જે થોડા ગુણો હોય તે
 ગ્રહણ કરવા જોઈએ. તથા સદા સઘળા ઉપાયો કરી
 પ્રશમસુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૩૧૨] આ ગ્રંથમા છન્દશાસ્ત્ર, શબ્દશાસ્ત્ર અને
 જિનપ્રણીત શાસ્ત્રના અર્થથી વિરુદ્ધ જે કંઈ મારાથી
 કહેવાયું હોય તે સઘળું પાંડિતોએ મને માફ કરવું.

सर्वमन्दमुत्तमं सर्वार्थविनिःसृजकम् ।
 सर्वगणनिद्रियारण-मर्त्यद्वयनं जयति ॥३१३॥

॥ प्रममर्त्यप्रवर्णं समामगिति ॥

आदेशः अस्ति अने आदेशः अने
 आदेशः अस्ति अने आदेशः अने
 आदेशः अस्ति अने आदेशः अने
 आदेशः अस्ति अने आदेशः अने
 आदेशः अस्ति अने आदेशः अने
 आदेशः अस्ति अने आदेशः अने

સદ્ધિર્મર્ગુણદોષજ્ઞૈર્દોષાનુત્સૃજ્ય ગુણઽપા પ્રાપ્તાઃ ।
 સર્વાત્મના ચ સતતં, પ્રશમસુગ્રામૈવ યતિતત્ત્વમ્ ॥

યચાસમઙ્ગમમિહ, છન્દઃશબ્દસમયાર્થતોઽભિહિતમ્
 પુત્રાપરાધવન્મમ, મર્પયિતવ્યં ત્રુષ્ટૈઃ સર્વમ્ ॥૩૧૨॥

લીધી હોય તેમ, જિનશાસનરૂપ સસુદ્રમાંથી લઈ
 પૂર્વક લીધેલી આ ધર્મકથાને (—પ્રશમરતિ પ્રકરણને
 સાંભળીને ગુણ—દોષના જ્ઞાતા સન્નજનોએ આમા રહેલ
 દોષોની ઉપેક્ષા કરીને જે થોડા ગુણો હોય તે
 ગ્રહણ કરવા જોઈએ, તથા સદા સઘળા ઉપાયો કરી
 પ્રશમસુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૩૧૨] આ અથમા છન્દશાસ્ત્ર, શબ્દશાસ્ત્ર આ
 જિનપ્રણીત શાસ્ત્રના અર્થથી વિરુદ્ધ જે કંઈ મારા
 કહેવાયું હોય તે સઘળું પડિતોએ મને માફ કરવું

सर्वगत्यमुल्लूख्यते, सर्वार्थयिनिःसृज्यप्रकाशयन् ।

सर्वगणनिष्ठिसाधन-मन्त्रासनं जयति ॥३१३॥

॥ प्रजमर्त्यप्रसूते सगाममिति ॥

